

15.1546

Prof. A. V. ŠESTAKOV

**NSV
LIIDU
AJALUGU**

**IV ja V
klassile**

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

Tallinn, 1946

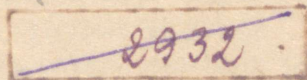
NÕUKOGUDE
SOTSIALISTLIKE VABARIIKIDE
LIIDU

AJALUGU

IV JA V KLASSILE

TOIMETANUD
prof. A. V. ŠESTAKOV

SUNDEKSEMPLA

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1946

2

25269

A-15967

SISSEJUHATUS.

1. Meie kodumaa.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismimaa. Maakeral on ainult üks sotsialistlik maa. See on meie kodumaa.

See on kõige suurem maa maailmas. Selle põhjaosas on igavesed jääd, lõunaosas aga on suvel nii palav, et valmivad apelsinid ja sidrunid, kasvab tee ja puuvill.

Loodusvarade poolest on meie maa rikkaim maailmas. Kõike, mida eluks vaja on, leidub meie maal.

Kusagil mujal maailmas ei leidu sellist sõprust rahvaste vahel kui NSV Liidus. Kuueteistkümnes nõukogude liiduvabariigis elab umbes 50 eri rahvust, 193 miljonit inimest. Kõik nad on ühinenud ühiseks vennalikuks liiduks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks, ehk lühendatult — NSV Liiduks. Kõik rahvused NSV Liidus töötavad ühiseks hüvanguks. NSV Liidus ei ole kapitaliste ega mõisnike nagu teistes maades. NSV Liidus ei ole inimese eksploateerimist inimese poolt. Meie kõik töötame enda tarvis, kogu ühiskonna tarvidusteks.

Mahajäänud maast on meie kodumaa saanud kõige eesrindlikumaks ning võimsamaks maaks.

Seepärast me armastame nii väga oma suurt isamaad, oleme nii väga uhked oma NSV Liidule — sotsialismimaale.

Teed sotsialismile on näidanud meile suur Kommunistlik (bolševike) Partei. See juhtis meie isade ja emade võitlust, tööliste ja talupoegade võitlust, kui nad kukutasid tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu. Kommunistliku Partei juhti-

misel oleme loonud tööliste ja talupoegade võimu, oleme üles ehitanud sotsialismi.

Meie maa rahvad löid edukalt tagasi kõik pealetungikat-
sed NSV Liidule. Nõukogude Liit purustas Saksa fašismi.
Meie maa muutus veelgi võimsamaks.

Mida õpetab see raamat? Ta jutustab, kuidas elasid inimesed vanasti, kuidas võitlesid NSV Liidu rahvad oma rõhujate ja vaenlastega, kuidas nad saavutasid selle, et meie kodumaa sai sotsialismimaaks. Sellest raamatust saame teada ka teiste maade rahvaste elust ja võitlustest.

Seda kõike nimetataksegi ajalooks.

Meie armastame oma kodumaad ja peame hästi tundma ta kuulsusrikast ajalugu. Kes tunneb ajalugu, see saab paremini aru ka praegusest elust, võitleb südikamalt meie maa vaenlaste vastu ja sotsialismi kindlustamise eest.

I. Meie kodumaa kauges minevikus.

2. Kuidas elasid inimesed kauges minevikus.

Kust saame teateid inimese elu kohta kauges minevikus.

Ukskord lapsed kaevasid jõekaldal auku. Leidsid maa seest imelikke luid ja kivi. Nad viisid oma leiu õpetajale kooli.

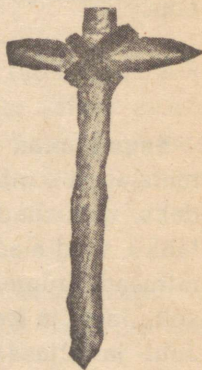
„Teie, lapsed,“ ütles õpetaja, „leidsite väga huvitavaid asju. Need on ennemuistsete suurte metsloomade luud. Kunagi väga ammu need loomad elasid meie maal. Nüüd on nad välja surnud. Kivi aga on relv, millega inimesed, kes elasid kauges minevikus, surmasid metsloomi.“

Õpetaja sidus kivi kepi külge, ja nii saadi raske haamer.

Õpetaja jutustas lastele, et üle kogu NSV Liidu õpetlased toimetavad kaevamisi ja otsustavad leidude järgi, kuidas elasid inimesed kõige kaugemas minevikus.

Esiajalooliste inimeste elu. Ligi pool miljonit aastat tagasi oli peaaegu kogu meie maa kaetud paksu jääkihiga. Mõõdusid sajandid sajandite järel ja jää hakkas aegamööda sulama. Sulamine algas lõuna poolt. Lõunas ilmusid ka esimesed inimesed.

Nende elu oli väga raske. Umberringi liikusid metsloomad — hiigelmammudid, karud. Inimesed leidsid nende eest varju koobastes ja muld-
onnides. Toiduks tarvitasid inimesed juuri, marju, tapetud loomade liha; kehakatteks tarvitati nende loomade nahku, keda õnnestus surmata. Jahil käisid inimesed hulgakesi, ja neil õnnestus tappa isegi nii tugevaid loomi nagu mammut. Jahisaak tarvitati ära ühiselt.

„Vaat säärased haamid olid ürginimestel,“ ütles õpetaja.

Möödusid veel sajandid. Inimesed õppisid ise tuld hankima ning kivist, puust ja luust riistu valmistama. Leiutati vibud, nooled. Aegamööda õppisid inimesed kodustama metsloomi ja hakkasid tegelema karjapidamisega. Möödusid taas aastatuhanded ja inimesed õppisid külvama kasulikke viljataimi — tehti algust põlluharimisega. Elamuiks ehitati osmikuid, onne, telkvankreid, kuna kehakatet hakati valmistama loomanahkadest ja linast.

Kaua aega kasutasid inimesed kivi- ning luuriistu. Möödus palju aastatuhandeid, enne kui õpiti hankima maake ja sulatama vaske ning teisi metalle.

Neil kaugel aegadel oli inimestel kõik ühine, nii tööriistad kui ka hangitav toit. Kõik olid võrdsed oma raskes tööelus.

3. Sugukonnast riigini.

Sugukonnad ja suguharud. Üksikult oli võimata suuri metsloomi küttida, võrkudega kalu püüda ja metsi põldudeks üles harida. Seepärast vanasti sugulased ei läinud lahku, vaid elasid kõik koos sugukondades, mõnikord kokku mitusada inimest. Kõik oli neil ühine. Tööriistu kasutati ühiselt. Jahil ja kalapüügil käidi koos, maad hariti ühisel jõul. Jahi- ja viljasaak jagati omavahel. Kari oli ühine. Töid juhatasid valitavad vanemad. Ühised asjad otsustati sugukonna üldisel koosolekul. Sugukond kaitses oma liikmeid. Kui võõras tappis sugukonna liikme, siis sugulased tasusid kätte tapetu eest. Üksikute sugukondade vahel tekkisid sageli sõjad põldude, karjamaade, metsade ja kalastamiskohtade pärast.

Mitu naabersugukonda moodustasid suguharu. Suguharus oli mitu tuhat inimest. Kõik ühe suguharu liikmed kõnelesid ühte ja sama keelt, neil olid ühised kombes. Suguharul oli valitav juht.

Palju sajandeid elasid inimesed sugukondade ja suguharudena. Aegamööda hakkasid sugukonnad jagunema perekondadeks. Suuremad ja tugevamad perekonnad hakkasid vähehaaval enda kätte võtma maid ja osa karjast, soetasid oma majapidamisi ega jaganud enam oma saaki teistega. Nad võtsid ka sõjavange ja sundisid neid oma töid tegema. Nii tekkis suguharus ebavõrdsus. Tööriistade ja hangitavate saaduste ühisomanduse asemele tekkis eraomandus. Uhtedel sugukonnaliikmetel oli varandust rohkem kui teistel. Tekkisid rikkad ja vaesed.

Rikkad ja sõjakate ning tugevate suguharude sõjajuhid tungisid naabrite kallale, võtsid inimesi vangi ja tegid neist õigusetu orjad. Suguharude juhid ja rikkad said rohkem orje kui teised sõjamehed.

Need, kellel kogunes palju orje, said veel rikkamaks. Rikkad juhid koondasid endi ümber sõjameeste salku, toitsid neid, hoolitsesid nende ülalpidamise eest ja varustasid neid relvadega. Nende salkadega tegid juhid uusi kallaletunge. Pärast selliseid kallaletunge jätsid nad röövitud saagi ja vangid endale ja oma sõjameestele.

Mitte ainult orje, vaid ka oma suguharu liikmeid sundisid juhid ja rikkad endile tööd tegema ja võtsid neilt ära osa nende saagist.

Nii tekkisid suguharus kurnajad — rikkad, ja kurnatavad — kehvikud.

Riik. Väike kogu rikkaid inimesi hakkas end elatama suure hulga töötajate vaevast, rõhus ja röövis neid. Juhid sundisid orje ja oma suguharu teisi liikmeid oma sõjasalkade abil sõnakuulmisele. Nad muutusid täielikeks isandaiks oma suguharudes. Selliseid suguharude juhte nimetati vürstideks, tsaarideks, khaanideks. Et hoida rahvast sõnakuulmises, suurendasid vürstid, khaanid ja tsaarid oma sõjasalku,

asutasid oma kohtud ja seadsid sisse mitmesugused karistused.

Ei lepitud ainult oma suguharu valitsemisega, vaid alistati ka nõrgemad naabersuguharud. Nii tekkisid riigid.

4. Vanimad riigid meie maal.

Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Kõige vanemad riigid meie maal tekkisid Taga-Kaukaasia lõunaosas. See oli umbes 3000 aastat tagasi. Taga-Kaukaasia esimene riik oli Urartu Ararati piirkonnas Vani järve juures. Selle riigi territooriumil tekkis hiljem Gruusia ja Armeenia. Urartu kuningatel oli palju orje, kes ehtasid neile losse, kaevasid kanaleid kuninga põldude ja aedade niisutamiseks.

Urartu kuningad pidasid alalisi sõdu naaberriikidega. Sõjad olid väga metsikud. See selgub kirjast, mis orjad on ühe Urartu kuninga käsul kaljusse raiunud:

„Kuuskümmend neli tuhat inimest osalt surmasin, osalt viisin ära elusalt.“

Niisamasugused riigid olid ka Kesk-Aasias. Need olid praeguste usbekkide, tadžikkide ja turkmeenide esivanemate riigid. Nende valitsejad sõdisid samuti alatasa oma naabritega.

Vanimais Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia riikides oli palju linnu. Kaitseks vaenlaste vastu ehitati linnade ümber kõrged kivimüürid. Osavad meistrid ja orjad ehtasid rikastele maju, kaupadele laoruume ja äridele hooneid. Linnades elas palju käsitöölisi, toimus elav kaubandus.

Linnade elanikud leiutasid tähestiku ja õppisid lugema ning kirjutama. Nii oli Gruusias juba enam kui 2000 aastat tagasi leiutatud tähestik. Linnades ilmusid esimesed õpetlased, hakkasid arenema teadused ja kunst.

Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad. Lõuna-Siberis ja Musta mere ääres elasid ammust ajast rohkearvu-

lised rändkarjapidajate suguharud. Oma kuningate juhtimisel rändasid nad steppides ühest paigast teise suurte sarvloomade ja hobusekarjadega, otsides paremaid rohumaid. Umbes 2500 aastat tagasi tõusid neist suguharudest eriti võimukaiks rändavad sküüdid. Sküütide kuningate võimu all oli palju rändlikke ja paiklikke põlluharijaid suguharusid ja orje.

Enam kui 2500 aastat tagasi saabus laevadel Musta mere põhjakallastele ümberasujaid Kreekast. Kreeklased ehitasid siia mõned linnad ja alustasid laiaulatuslikku kaubandust sküütidega. Nad ostsid sküütidelt kariloomi, vilja, kalu ja saatsid üle mere Kreekasse. Aegade jooksul kreeka linnad laienesid ja ühinesid terveks riigiks.

Rikkad kreeka valitsejad ja kaupmehed ise ei töötanud. Kõiki nende töid tegid orjad, enamasti vangivõetud sküüdid. 2000 aastat tagasi korraldasid sküüdid-orjad ülestõusu oma rõhujate vastu ori Savmaki juhtimisel ja võtsid võimu endi kätte. Kuid orjade ülestõus suruti maha kreeka vägede poolt, kes saabusid mere tagant.

Meie ajaarvamise IV sajandil tungisid kreeka linnade peale rändavate hunnide tugevad salgad ja purustasid need linnad. Hunnide julm valitseja Attila läks V sajandil Musta mere äärsetest steppidest sõjakäiguga Lääne-Euroopa rahvaste peale ja võitis paljusid. Kuid pärast Attila surma lagunes tema riik Aasiast tulnud teiste rändrahvaste surve all. VI sajandil tekkis hunnide valduste asemele Volga kaldal rändavate kasaaride ja Volga keskjooksul bulgaaride riik.

Ori raudus.

Palju aastaid sõdisid kasaaride ja bulgaaridega nende naabruses asuvad slaavlaste suguharud.

5. Slaavlased.

Slaavlased ja nende naabrid. Viisteist sajandit tagasi asusid slaavi suguharud Läänemere rannikuil, Dnepri ja Doonau kallastel, Oka ja Volga ülemjooksul. Ida-Euroopas elavaist slaavlasist kujunes hiljem kolm suurt rahvast: venelased, ukrainlased ja valgevenelased.

Idas olid nende naabreiks Volga-äärsed suguharud — praeguste *m a r i, m o r d v a* ja teiste rahvaste esivanemad, ja kaugemal — bulgaaride ja kasaaride riigid. Lõunas pidasid slaavlased sõdu Musta mere ääres asuvate steppide rändrahvastega. Sõdu pidasid nad ka rikka ning tolle aja kohta kultuurse Bütsantsi riigiga. Kreeka meistrid ehitasid suurepäraseid hooneid, losse ja kirikuid. Kreeklasil oli kirjanikke, muusikamehi ja kunstnikke. Nad tootsid ilusaid siidriideid, sööginõusid ning esemeid kullast ja hõbedast.

Bütsantsis oli palju hästirelvastatud sõdureid. Kuid vahvad ning mehised slaavlased võitsid sageli kreeklaste sõjaväge. IX sajandi keskel võitlesid nad edukalt kreeklastega ja ründasid isegi Bütsantsi pealinna Tsargradi.

Läänes tuli slaavlasil sõdida germaani suguharudega ja varjaagidega.

Slaavlaste elatusviisid. Muistsete slaavlaste elatusviis oli küttimine ja metsmesilaste mee kogumine. Hiljem sai nende peamiseks elatusviisiks põlluharimine. Slaavlased tegid alet ja külvasid vilja tuhaga segunenud mulda. Sel viisil saadi head saaki, kuid 3—4 aasta pärast oli maa välja kurnatud ja tuli teha uut alet. Stepimaadel tehti muld kohedaks kõblastega ja külvati siis seeme maha, kuid ka sel viisil lõpetas maa saagiandmise 4—5 aasta pärast. Tuli maha jätta vanad põllud ja üles harida uusi. Selline põllutöö puudu-

like riistadega toimus ühiselt, kogu sugukonnaga. Kui ilmusid raudotstega sahad, siis hakati adra ette rakendama hobust. Karja sõnnik läks väetamiseks. Väetatud ja paremini ülesharitud põld andis nüüd enam saaki. Väikeselt põllutükilt sai üksik perekond küllaldast ülalpidamist. Seega hakkas kaduma tarvidus maad ühiselt harida. Maa-ala, kuhu jäi paiksest elama üksik perekond, hakati pidama selle perekonna eraomandiks. Sugukonna ja suguharu vanemad haarasid suured maa-alad endi kätte ja sundisid oma orje neid harima. Samadel põldudel töötasid vabad, kuid vaesunud mitmesuguste sugukondade liikmed. Atrade ja hobuste omanikud andsid vaestele atra ja hobust tarvitada, võttes selle eest tasuks osa saagist, millest nad ise rikastusid. Endine võrdsus kadus, sugukonna liikmete hulgas tekkisid kurnajad ja kurnatavad, rikkad maaomanikud ja vaesed töötegijad. IX sajandil olid slaavlaste keskel juba bojaarid, maaomanikud ja rikkad, samuti vürstid — suguharude valitsejad. Vürstid ja bojaarid kauplesid kreeklastega ja teiste naabritega, müües vilja, mett ja vaha, kuid kõige enam kaubeldi orjadega, keda vürsti või bojaari družiinad olid vangid võtnud. Kaubavahetus toimus kindlustatud paikades, kaubateede, enamasti suurte jõgede ääres. IX sajandiks oli slaavlasil mitu vürstiriiki. Iga vürstiriigi keskuseks oli mingisugune linn, kus elas vürst koos oma družiinaga. Sel ajal oli slaavlastel mitu linna. Tähtsamad neist olid Kiiev ja Novgorod.

II. Kiievi riik.

6. Kiievi vürstiriigi tekkimine.

Varjaagide röövretked. IX sajandil ründasid Novgorodi ja Dnepri-äärsete slaavlaste maid Skandinaaviast tulnud varjaagide röövsalgad. Varjaagide vürstid ja nende sõjasalgad röövisid slaavlastelt karusnahku, mett ja vaha ning viisid vangid inimesi. Röövitud saagi ja vangid vedasid nad kreeklastele müügiks Bütsantsi, sõites lootsikuil mööda jõgesid ja järvi, mis ühendasid Läänemerd Musta merega. Seda teed nimetati „teeks varjaagide juurest kreeklasteni“. Ta kulges Soome lahest Neeva jõge kaudu Laadoga järve ja Volhovi jõge kaudu Ilmjärveni. Sealt sõideti Lovati jõe ülemjooksuni, kus paadid tõmmati kaldale ja tiriti mööda maad kuni Dneprini. Dnepril takistasid sõitu karestikud, s. o. suured kivid, mis sulustasid jõe. Siin tuli kaubad lossida ja lootsikud ühes kaupadega kallast mööda edasi tassida. Umbruskonnas rändavad sõjakad petšeneegid kasutasid seda ja tungisid siin sageli möödasõitvatele kaupmeestele kallale. Dneprist jõudsid varjaagid Musta merre, kus kalda läheduses sõites saabusid Bütsantsi.

Slaavlased koos naabersuguharudega tõusid sageli üles röövellike varjaagide vastu ja kihutasid nad mere taha. Kuid üksikutel varjaagide sõjasalkadel õnnestus tagasi tulla slaavlaste maadele ja alistada endile kohalikke slaavi vürste ning maksustada rahvast.

Kiievi vürstiriigi algus. IX sajandi lõpul, nagu jutustavad vanad üleskirjutused, oli Novgorodis varjaagisoost vürst Rjurik. Alistatud slaavlased maksid talle maksu. Pärast Rjuriku surma sai vürstiks sõjakas Oleg. Ta ei jäänud püsima Novgorodi, vaid sõitis Dneprit mööda alla kuni Kiieveni, vallutas selle ja tegi oma pealinnaks.

Vürst Oleg.

X sajandi algusest peale nimetatakse slaavlaste Kiievi vürstiriiki Kiievi Veneks.

Oleg koondas oma võimu alla paljud slaavi suguharud ja pani neile peale rasked maksud. Osa slaavi vürste hävitati, osa alistus Olegile ja hakkas temaga koos maksustama slaavlasist elanikkonda. Varjaagide vürstidel ja sõjasalklastel ei olnud kõrgem kultuur kui slaavlastel; nad segunesid varsti slaavlastega ja omandasid nende keele, usu, nimed ja kombed.

Vürst Oleg avaldas energilist tegevust. Tema ajal kindlustati Kiievit tugevasti. Riigi piiridele püstitati valvekindlustused rändrahvaste vastu. Vanade pärimuste järgi läks Oleg suure sõjaväega, osalt lootsikuil, osalt ratsa, sõjaretkele Bütsantsi vastu. Ta rüüstas Tsargradi ümbrust ja hakkas linna piirama. Kreeka keiser (nii nimetati kreeklaste peavalitsejat) andis Olegile suure lunatasu: palju kulda, kalleid riideid, veini ja orje. 911. aastal sõlmisid kreeklased Olegiga kaubalepingu.

Oleg kindlustas tugevasti Kiievi Venet. Ta koondas oma valitsuse alla eraldatud slaavi suguharud ja vürstkonnad. Kiievi Venet hakati arvestama nii Bütsantsis kui ka lääne naaberriikides.

Vürst Igor. Pärast Olegi surma sai vürstiks Rjuriku poeg Igor. Tema ajal Kiievi Vene laiendamine jätkus. Igor pidas palju sõdu nagu Olegki. Tema ajal toimusid sõjakäigud Kaukaasiasse ja Bütsantsi. Kreeklased andsid Igorile suure ja hinnalise lunamaksu. Kokkuleppel kreeklastega kohustus ta kaitsema Bütsantsi rändrahvaste pealetungide vastu.

Igal sügisel kogus Igor elanikkonnalt maksu — käis „rahvast mööda“, mille järgi seda maksukogumist nimetatigi „poljudjeks“. Vürsti ja družina tulekuks panid külaelanikud valmis karusnahad, mee, vaha, vilja. Poljudje oli elanikkonnale raskeks kohustuseks.

Kord kogus vürst Igor makse slaavlaste suguharult drev-

ljanidelt, kes elasid Dnepri paremal kaldal. Drevljanid andsid talle kõik, mis ta nõudis. Igor lahkus, kuid talle paistis kogutust siiski veel vähe olevat. Ta tuli tagasi ja nõudis maksu teiskordselt. Drevljanid ütlesid: „Kui hunt harjub karja käima, siis murrab ta kogu karja. Tapame ta.“ Nad purustasid vürsti družina, vürsti enese aga sidusid jalgu-pidi mahapainutatud puude latvade külge, ja kui nad puud lahti lasksid, rebisid need vürsti tükkideks.

7. Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav.

Vürstinna Olga. Pärast Igori surma hakkas valitsema ta naine Olga. Ta maksis drevljanidele oma mehe surma eest kurjalt kätte. Olga družina piiras drevljanide pealinna ümber. Terve aasta seisis ta oma sõjaväega linna seinte ees, kuid ei suutnud linna vallutada. Siis ta, nagu räägib rahvajutt, võttis appi kavaluse. Ta nõudis drevljanidelt üsna kerget maksu — kolm tuvi ja kolm varblast igast majast. Drevljanid olid sellise maksuga nõus. Olga käsul seoti tuvide ja varblaste jalgade külge tõrvaga immutatud takutuustid, mis põlema süüdati, ja linnud lasti lendu. Tuvid ja varblased lendasid linna, igaüks oma pessa, ja kohe algasid kogu linnas tulikahjud. Olga sõjavägi tormas põlevasse linna ja tappis hulga linna kaitsjaid. Olga määras drevljanidele raske maksu. Kuid varsti pärast seda kinnitas ta kõigile suguharudele kindlad maksumäärad ning korrapärastas seega maksukogumise. Vürstinna Olga käis Bütsantsis kreeklastelt riigivalitsemist õppimas ning tutvus seal kreeka usundiga.

Slaavlastel oli sel ajal veel endine usund. Nad ei mõistnud loodusnähtusi ning kartsid neid. Torm hävitas nende elamud. Äikesest süttisid majad ja puud. Päike kõrvetas külvid. Inimesed pidasid jumalateks päikest, tuult ja äi-

kest. Nad valmistasid puust ja kivist jumalate kujud ning tõid neile ohvriks loomi, mõnikord ka lapsi ja sõjavange. Sel teel nad tahtsid lepitada omaendi väljamõeldud julmi jumalaid.

Olgale meeldis väga, kuidas kreeka papid kõikjal jutlustasid, et tsaarivõim on püha. Olga nägi, et kreeka usk on ülihea vahend selleks, et tugevdada vürsti võimu ja liita kilustatud slaavi suguharud üheks riigiks.

Vürst oma družiinaga.

Seepärast võttis ta ise vastu kreeka usu — ristiusu — ja manitses seda tegema ka oma poega Svjatoslavi. Aga Svjatoslav keeldus. Tema arvas, et slaavlasti ühendada ja tugevat riiki luua saab ainult relva abil.

Vürst Svjatoslav. Pärast Olgat sai Kiievi vürstiks Svjatoslav. Ta veetis kogu oma elu sõjaretkedel. Sõjakäikudel magas ta maa peal lõkketule juures lahtise taeva all, maha laotatud vaibal, sadul pea all. Sõi Svjatoslav, mis kätte juhtus — sütel küpsetatud hobuseliha, metsloomaliha. Väljen-

dades kartmatust, hoiatas ta vaenlasi oma pealetungist ja saatis teate: „Tulen teie peale.“

Svjatoslav alistas paljud suguharud Oka jõe piirkonnis, riisus paljaks bulgaaride linnad Volga ääres, võitis tšerkessid Kubanimaal ning purustas kasaaride riigi. Sest ajast alates lakkas üldse olemast kasaaride riik. Kiievi vürstiriik aga kindlustus ja tugevnes. Kiievi vürsti võimu all oli nüüd kogu Musta mere rannik.

Pärast alustas Svjatoslav sõda bulgaarlastega, kes asusid Doonau aladel. Ta vallutas neilt hulga linnu ja kavatses oma pealinna Kiievist Doonau äärde tuua. Kaval Bütsantsi keiser, kartes sellist tugevat ning sõjakat naabrit nagu Svjatoslav, juhtis Kiievi kallale rändrahva petšeenegid, kes asusid tol ajal Musta mere äärseis steppides. Sel ajal, kui Svjatoslav tõrjus Kiievi juurest petšeneege, leppisid bulgaarlased kreeklastega kokku ühiseks võitluseks Svjatoslavi vastu. Uues sõjas bulgaarlaste ja kreeklastega Svjatoslav kaotas. Tagasiteel Kiievisse sattus ta Dnepri kärestiku piirkonnas varitsevatele petšeneegidele ja ta sõjavägi purustati. Võitluses langes ka Svjatoslav ise. Petšeneegide vürst valmistas ta kolbast karika ja jõi sellest oma pidustustel.

8. Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused.

Vürst Vladimiri sõjaretked. Svjatoslavi poeg Vladimir, omandanud Kiievi vürstiriigi pärast pikka heitlust oma vendadega, asus oma isa eeskujul sõjaretketele tõrksate alamate vastu. Ta rahustas ülestõusnud slaavi suguharud põhjas ja riisus paljaks bulgaaride linnad Volgamail. Pärast seda siirdus Vladimir oma družiinaga Poolasse ja vallutas mitu linna. Vladimir alistas slaavlaste Polotski vürstiriigi ja mõningate leedu suguharude maad, kes olid slaavlaste naabrid läänes, Balti mere ääres. Nõnda tugevnes ning kindlus-

tus Kiievi vürstiriik Vladimiri ajal. Bütsants hakkas teda veel enam arvestama. Vladimir aitas Bütsantsil lämmatada Kreeka sõjaväe vastuhaku. Selle abi eest andis Bütsantsi keiser talle oma õe naiseks. Vladimir otsustas ristiusu vastu võtta. Tema arvas, et kreeka usku siirdumine ja sugulus Bütsantsi keisriga kindlustavad tema vürstlikku võimu.

Ristiusu maksmapanek. Aastal 988 purustas Vladimir kõik slaavlaste endiste paganlike jumalate kujud Kiievis. Kiievlased aeti vette, Dneprisse. Bütsantsist kohaletoodud kreeka papid lugesid vees seisvale rahvale oma palveid. Seda nimetati ristimiseks.

Rahvas tõstis korduvalt mässu uue usu vastu, kuid kõik need mässud lämmatati vürsti družiina poolt.

Ristiusk oli omal ajal, võrreldes paganlusega Venemaa arengus, samm edasi. Koos ristiusuga levisid slaavlaste hulgas kreeka kultuur ja haridus. Bütsantsi meistrid õpetasid slaavlaste maju ja kirikuid ehitama ja kaunistama. Õpetatud kreeka mungad olid loonud slaavi tähestiku. Seda hakatigi tarvitama Kiievi riigis. Vürst andis kreeka pappidele ja munkadele raha ja maad. Mungad kirjutasid slaavi keeles vaimulikke raamatuid, tõlkides neid kreeka keelest. Samuti märkisid nad üles kõik tähtsamad sündmused. Seesuguseid ülestähendusi tehti aastast aastasse ja neid nimetati ajaraamatuiks (letopis). Neist ajaraamatuikest võib leida palju andmeid idaslaavlaste ja naabermaade ajaloo kohta. Sellest ajast pajatavad meile ka rahvalaulud ja lugulaulud — б о л и и н а д. Neis leiame hulga jutustusi slaavi vägimeeste uljusest ja nende võitlusest Kiievi riigi kallale kippunud rändrahvastega.

Vürst Jaroslav Tark. Pärast Vladimiri surma sai Kiievi vürstiks Jaroslav, keda nimetati Targaks.

Jaroslavi ajal koostati esimene Kiievi riigi seaduste kogu „Vene õigus“. „Vene õiguses“ on antud reeglid, kuidas kaitseta orjapidajate, maaomanike ja kaupmeeste õigusi.

9. Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis.

Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki. Kiievi vürstil oli suur družiina — sõjavägi, mis koosnes bojaaridest ja teenistujaist. Vürsti sugulased ja bojaarid valitsesid linnade ja maade üle vürsti ülesandel. Mõnel bojaari-dest oli suur hulk maad ja nad võistlesid rikkuse poolest vürstidega.

Vürst, tema sõjavägi, bojaarid, papid ja mungad — kõik nad elasid orjade ja vabade talupoegade — smerdide. — töö arvel. Talupoegadel oli vähe maad, nad omasid väikest majapidamist ja olid vabad, s. o. polnud pärisorjuses. Esimeste Kiievi vürstide ajal maksid nad neile ainult maksu, mille kogumiseks vürstid käisidki „rahvast mööda“.

Kiievis ja teistes linnades elutsesid käsitöölised, kaupmehed ja linnakehvikud. Kaupmehed kauplesid talupoegade ja käsitöolistega, muretsesid kaupa vürstidele ja bojaari-tele ja nende sõjaväele. Kaupmehed hoidsid käsitöölisi endist sõltuvuses. Suurkaupmehed kauplesid teiste maadega.

Vabad käsitöölised ehtasid maju, kirikuid, sildu, õmble- sid riideid, valmistasid nõusid ja relvi. Nad töötlesid sulatusahjudes maaki ja tootsid rauda. Linnades ja külades töö- tasid sepad.

Linnade elanike omavalitsus teostus linnaelanike üldise koosoleku — vetše — kaudu. Vetše valis rikaste ning tähtsate inimeste hulgast linna ülemuskonna. Vetše nõus- olekuta ei saanud vürst koguda sõjaväge ega alustada sõda. Seepärast pidi ta paljus kuulama vetše sõna. Vürstid püü- sid võimu linnade üle endi kätte kiskuda ja tarvitasid külades karistamatult vägivalda vabade talupoegade kallal.

Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid vabu talupoegi. XI sa- jandil suurendasid vürstid ja bojaarid tugevasti rahva rõhu- mist. Nad andsid rahvale oma seadused, mõistsid kohut ja karistasid süüdlasi. Nii võeti Jaroslav Targa ajal bojaari

tapmise eest süüdlaselt 80 grivnat (ehk 16 kg hõbedat), kuid vaba talupoja tapmise eest ainult 5 grivnat.

Vürstid ja bojaarid omastasid maid ja kuulutasid need oma valdusteks. Vägivaldselt äravõetud maal elutsevaid vabu talupoegi sunniti töötama vürsti ja bojaari põldudel ning ehitama sildu ja kindlustusi. Järk-järgult muudeti vabad talupojad sõltuvaiks, s. o. pärisorjadeks. Talupojad vastasid neile uutele korraldustele uute ülestõusudega vürstide ja bojaaride vastu.

Ürgjõulised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades. XI ja XII sajandil oli Kiievis, Novgorodis ja teistes linnades palju ülestõuse. Vürstid ja bojaarid oma družiinadega lämmatasid need ülestõusud eriliste raskusteta, sest need vastuhakud olid ürgjõulised, teadvusetud. 1113. aastal tõusis Kiievis rõhutud linnarahvas vürstivalitsuse, kaupmeeste-liigkasuvõtjate ja rikka Kiievi Koopakloostri vastu. Linnarahvast toetasid vabad talupojad. Siis ruttasid kokkunenud bojaarid ja kaupmehed kutsuma endile vürstiks Perejaslavli vürsti Vladimir Monomahhi. Vladimir lämmatas selle ülestõusu. Kartes uusi ülestõuse ta mõnevõrra kergendas võlgade maksmist liigkasuvõtjaile ja teostas väiksemaid parandusi osa talupoegkonna seisundis.

Vladimir Monomahh oli hästi tuntud Bütsantsis ja Euroopas. Tolle aja kohta oli ta haritud inimene. Ta ema oli Bütsantsi keisri tütar, õde abielus Saksa keisriga. Ta ise oli abielus Inglise kuninga tütrega. Vladimir Monomahh oli viimane tugev Kiievi vürst.

10. Novgorodimaa.

Kiievi vürstiriigi killunemine. XII sajandil jagunes Kiievi vürstiriik Vladimir Monomahhi poegade, pojapoegade ja sugulaste vahel. Nende vahel käisid pidevalt sõjad vürstiriikide ja linnade pärast. Neis sõdades vürstid riisusid halas-

tamatult vabu talupoegi ja linlasi, sundides neid oma sõjaretkedest osa võtma. Vürstid omavahel õiendasid arveid julmalt. Võidetuil torkasid nad silmad peast, suretasid neid vanglasis näljaga. Üksikud vürstid rikastusid ja muutusid sõltumatuks peamisest suurvürstist Kiievis. Nõnda rikastusid ja tugevnesid XII sajandil Kiievist lääne pool Galitsia-Volõõnia vürstiriik, põhja pool Rostov-Suzdali riik ja Novgorodimaa. Kiievi maa-ala laostus rändrahva polovetside pealetungi tõttu lõunast. Võitlusest nendega XII sajandi lõpul on meie ajani säilinud muistne kunstiteos „Jutustus Igori polgust“.

Veel rohkem vaesus Kiievi maa-ala vürstide ja bojaaride röövimisest-riisumisest. Talupojad ei suutnud taluda nende vägivalda ja siirdusid Dneprilt kuhugile kaugemale — Oka ja Volga jõgede piirkonda. Algas ka Kiievi kaubanduse langus. Kaupmehed hakkasid Euroopast Aiasse sõitma teisi teid kaudu, möödudes Kiievist. Kiiev hakkas minetama pealinna tähtsust. XIII sajandi alguseks oli Kiiev tühjenenud. Esimesele kohale välismaaga kauplemises tõusis Novgorod.

Novgorodimaa valitsus. Novgorod asetses teel Läänemere juurde, mille kallastel olid rikkad Saksa ja Rootsi linnad. Novgorodi kaupmehed ja bojaarid arendasid tähelepandavat kaubandust oma naabritega — sakslaste ja rootslastega. Nad said neilt riideid, relvi ja muid tooteid ning vastu müüsid neile karusnahku ja põllundussaadusi. Et saada välismaise kaubanduse jaoks karusnahku, vallutasid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed maid põhjas ja idas ning sundisid kohalikku jahindusest elatuvat rahvastikku oma jahisaaki neile andma. Novgorodist sai sel kombel väga suure maa-ala pealinn. Novgorodis oli mitu tuhat maja. Samal ajal kui Kiievi tähtsus langes, rikastusid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed alistatud rahvaste riisumisest ja kauplemisest välismaalastega.

Kogu Novgorodimaa valitsusajast bojaarid, rikkad

kaupmehed ja kõrgemad vaimulikud. Nemat kutsusid novgorodlasi üldkoosolekule — vetšele, kuid küsimused otsustati nõnda, kuidas soovisid rikkad ning võimsad bojaarid. Vetšel valitav Novgorodi linnaülem — possadnik — oli alati suurte bojaaride hulgast. Novgorodi vürsti õigused olid piiratud. See kord määrati lõplikult pärast suurt ülestõusu Novgorodis 1136. aastal. Siis tõusis bojaaride ja kaupmeeste vastu kogu Novgorodi rahvas. Vürst ja bojaarid põgenesid Novgorodist. Novgorodlased võtsid vürstilt ja ta druziinalt maad ja õiguse maa omandamiseks. Vürsti juures pidi alati olema vetše poolt valitav possadnik. Ilma possadniku nõusolekuta vürst ei võinud alustada sõda, mõista kohut, tagandada ja määrata ametnikke. Seda rahva võidu vilja vürsti üle kasutasid needsamad kõikvõimsad Novgorodi bojaarid. Nende võimutsemise vastu tõusid korduvalt Novgorodi elanikud, ümberkaudsete külade vabad talupojad ja alistatud suguharud. 1209. aastal ülestõusnud novgorodlased süüdistasid bojaare üle jõu käivate maksude nõudmises ja vabade talupoegade rõhumises. Paljude bojaaride ja kaupmeeste majad riisuti paljaks, paljud rõhujatest pagendati Novgorodimaalt. Kuid ürgjõulisest mässust kaugemale need ülestõusud ei läinud. Rahvas ei suutnud murda bojaaride ja kaupmeeste võimu, sest ta polnud teadlik ega organiseeritud.

Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega. XIII sajandi alguses teostasid Novgorodimaale pealetungi rootslased. Oma kallaletungidele lähtusid nad Läänemere ja Neeva jõe äärest, kus praegu asetseb Leningrad. Novgorodlased purustasid rootslaste väed Neeva jõel. Rootslaste võitja vürst Aleksander, kes juhtis novgorodlasi, nimetati selle võidu eest Nevskiks.

1242. aastal püüdsid Novgorodi maad vallutada ka sakslased-rüütlid. Nad ilmusid XII sajandil Läänemere kallastele ja riisusid ning hävitasid halastamatult siinseid slaavi, leedu

ja teisi suguharusid. Sakslased ehtasid siin oma kindlusi ja linnu, suurendades veel enam oma metsikusi. Nad sundisid elanikele peale oma usku, hävitasid nende vabaduse, muutisid nad pärisorjadeks.

Saksa peni-rüütliid tungisid tugeva sõjaväega Novgorodi aladele, rüüstasid linnu ja ähvardasid rüüstata ka Novgorodi. Suur Vene väejuht vürst Aleksander Nevski kogus oma sõjaväe ja lõi sakslastega otsustava lahingu Peipsi jääl. Võitlus oli väga visa — jää värvus verest punaseks. Selles J ä l a h i n g u s sakslased ei pidanud vastu vahvate Novgorodi sõdurite pealetungile ja põgenesid. Aleksander Nevski jälitas vaenlast kuni oma maade piirini. Sel kombel novgorodlased tõrjusid vaenlase lõplikult tagasi ning kaitseisid oma maad sakslaste-vägivallatarvitajate vastu.

11. Suzdali Vene.

Rostov-Suzdalimaa. Juba kaugetest aegadest saadik elasid Volga ja Oka jõgede vahel mordvalased, merjalased, veps-lased ja teised suguharud. Siin elasid ka slaavlased. X sajandiks olid sel maal ka juba slaavlaste linnad Rostov ja Suzdal.

Rändrahvaste poolt rüüstatud Kiievi vürstiriigi lõunapoolsetest osadest tulid siia slaavlased-põldurid, kes põgenesid vürstide ja bojaaride vägivalla eest. Kuid ka siin haarasid vürstid ja bojaarid maad endi kätte ja panid rahva endi heaks töötama.

Esiotsa ei tõmmanud Rostov-Suzdalimaa endale Kiievi riigi vürstide suuremat tähelepanu. Kuid asi muutus XII sajandil, kui see kauge piirimaa asustus. Vladimir Monomahhi poeg Jüri Dolgoruki tuli Kiievist tugeva družiinaga siia ja kindlustas siin oma võimu, alistades endale üksikute bojaaride ja pisivürstide valdused. Tema poolt alistatud valduste hulgas oli ka asula Moskva.

Veel tugevamini kindlustas end Rostov-Suzdali Venes Jüri Dolgoruki poeg Andrei Bogoljubski. Tema sõdis Novgorodiga, bulgaaridega Volgamaile ja mordva suguharudega. Seejärel vallutas ta Kiievi ja sai peaaegu kogu Kiievi riigi määratu suurte valduste suurvürstiks.

Vladimir-Suzdali vürstiriik. Oma pealinnaks tegi Andrei Bogoljubski Vladimiri linna Kljazma jõel. Sest ajast alates hakati tema riiki nimetama Vladimir-Suzdali vürstiriigiks. Andrei Bogoljubski püüdis alistada oma võimule kõiki kohalikke vürste ja bojaare.

Andrei Bogoljubski isevalitsusega rahulolematud bojaarid moodustasid vandenõu ja tapsid vürsti. Andrei Bogoljubski asemele sai vürstiks Vsevolod. Ta võttis tõrkuvalt bojaaridelt nende külad ja maad ja karistas rängalt neid, kes püüdsid endid iseseisvaiks vürstideks kuulutada.

Vsevolod korraldas mitu sõjaretke Novgorodi vastu. Valitavaile ametikohtadele Novgorodis õnnestus tal lasta valida enda poolehoidjaid.

Vsevolod laiendas oma võimu ka Kiievile. Ta sõdis bulgaaride ja mordvalastega Volgal. Kuid Vsevolodil ei õnnestunud luua kindlat võimu teiste väiksemate vürstide ja bojaaride üle. Pärast tema surma pudenes Vladimir-Suzdali vürstiriik uuesti väikesteks valdusteks. Iga vürst ja bojaar püüdis elada omaette ega alistunud suurvürstile. Killunenud väikesed vürstiriigid olid omavahel vaenus.

Uhtset ja tugevat riiki ei olnud. Iga rikas maaomanik püüdis hankida endale võimalikult rohkem maid ja võimu. Vürstid sõdisid üksteisega vahetpidamata. Kestvad sõjaretked laostasid talupoegkonda. Kui XIII sajandil Vene vürstiriikidele kallale tungisid maadevallutajad mongolid, ei leidnud nad siin tõelist ühendatud vastupanu. Vladimir-Suzdali-maa oli killunenud väikesteks osadeks ega suutnud säilitada oma sõltumatust.

III. Ida-Euroopa mongoli vallutajate võimu all.

12. Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike.

Mongolid XII sajandil. Mongolid olid karjakasvataja rändrahvas. Nad elasid seal, kus praegu asetseb Mongoolia rahvavabariik.

XII sajandil jagunesid mongolid suurteks sõjakateks suguharudeks khaanidega eesotsas. Khaanidel oli palju kari-loomi ja karjamaid. Khaanidele alluvad suguharud maksid neile maksu. Khaanid sõdisid üksteisega ja oma naabritega maksude ja karjamaade pärast.

XIII sajandi alguses tõusis teiste mongoli khaanide hulgas esile andekas väejuht Džingis-khaan. Ta kogus endale mitmesugustest suguharudest määratu suure sõjaväe ja alistas idapoolsed türgi-mongoli rahvad.

Nagu tormi-iil sööstis Džingis-khaani ratsavägi vaenlaste kallale. Puust kindluste seinad põletas Džingis-khaan savist granaatidega, mis olid täidetud naftaga. Kivimüürid lõhkus ta suurte masinate abil. Miski ei suutnud ta pealetungi peatada.

Džingis-khaan vallutab Kesk-Aasia ja Kaukaasia. Alistanud Põhja-Hiina, liikus Džingis-khaan oma vägedega Kesk-Aasiasse ja vallutas selle.

Batu-khaan.

Kesk-Aasiast, piki Kaspia mere lõunakallast, tungis Džingis-khaani sõjavägi Kaukaasiasse ja vallutas Armeenia ja Gruusia. Gruusias leidsid mongolid tugevat vastupanu. Gruusia oli tol ajal vägevam riik kui Armeenia. Grusiinlased võitlesid vahvasti, kuid mongolid purustasid nende väe ja panid Gruusiale ja Armeeniale raske maksu peale. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia rahvad jäid sadadeks aastateks mongolite võimu alla.

Batu-khaan ja Vene vürstiriikide vallutamine. Alistanud kõik Kaukaasia rahvad, purustas mongolite armee aastal 1223 Kalka jões slaavlaste vürstide ja polovetside ühendatud väed. Rikkaliku saagiga tõmbusid mongolid Aasiasse tagasi.

Kolmeteistkümne aasta pärast ilmusid mongolid uuesti Volgamaadele. Nende eesotsas seisis nüüd **B a t u - k h a a n** — surnud Džingis-khaani pojapoeg. Seekord mongolid tungisid venelaste kallale ida poolt. Batu-khaan hävitas Volga bulgaaride riigi ja alistas mordvalased, seejärel ta purustas üksikult Vene vürstide sõjaväed, vallutas **1240.** aastal Kiievi ja siirdus edasi Lääne-Euroopa kallale. Leidnud tšehhidelt vastupanu, pöördus Batu-khaan tagasi ja asutas Volga alamjooksul oma riigi — Kuld-hordi, pealinnaga Sarai. See oli rikas linn kivilosside, aedade ja rahapajaga. Kuld-hordi khaan hakkas valitsema vallutatud maid. Vürstid jäid oma kohtadele, kuid olid allutatud khaanile.

Tatarlased-mongolid kogusid rahvalt khaanile maksu. Maksu kogumiseks olid linnadesse määratud khaani asemikud oma sõjaväeosadega. Maksu kogumisel ei säästetud kedagi:

„... kellel raha ei ole, sellelt ta lapse võtab;

kellel last ei ole, sellelt ta naise võtab;

kellel naist ei ole, selle koos peaga võtab“

(s. o. võtab vangi ja müüb orjaks). Nõnda räägib rahvalaul. Papid ja mungad ei maksnud maksu, nad olid khaani poolt

maksust vabastatud. Selle tasuks palusid nad kirikuis khaanivõimu eest ja sisendasid rahvale, et ta peab sellele võimule alistuma.

Et aga tatarlaste-maksunõudjate vastu ühtsoodu puhkesid ülestõusud, siis andsid Kuld-hordi khaanid pärastpoole maksukogumise üle vene vürstidele endile.

Nõnda algas tatari ike ehk õigemini öeldud, tatari-mongoli ike.

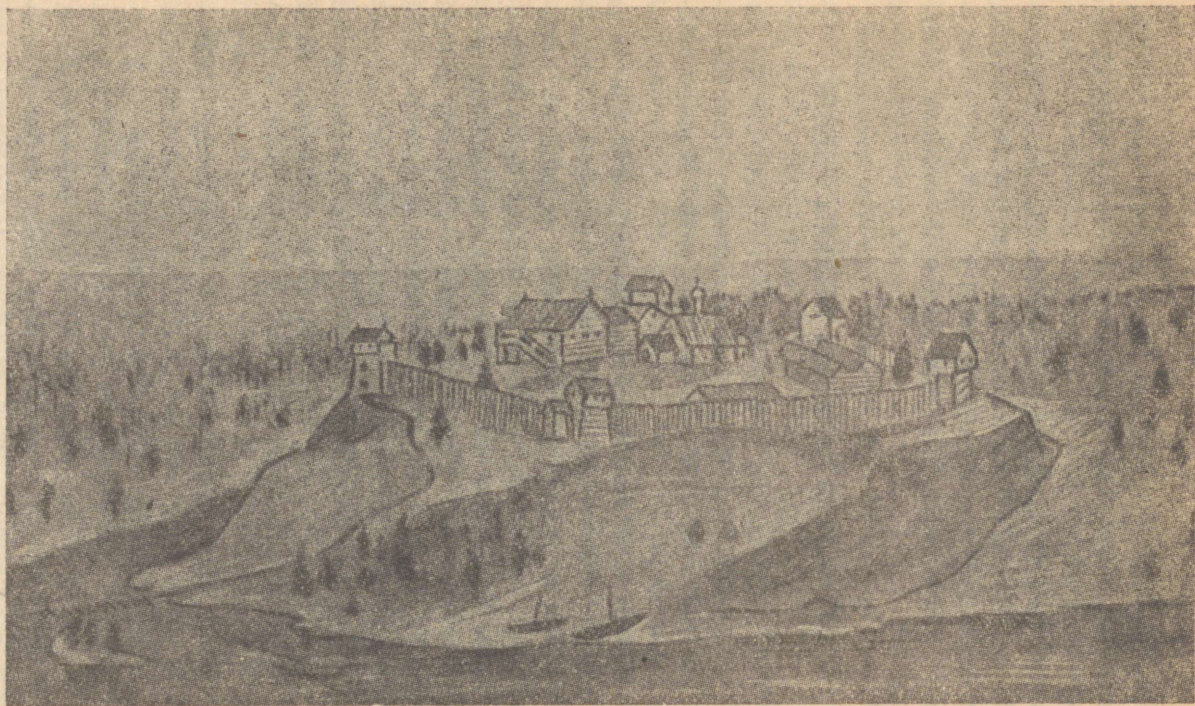
13. Moskva ja esimesed Moskva vürstid.

Moskva. Künkal, kus praegu asetseb Kreml, oli XII sajandil asula Moskva. Esmakordselt mainitakse Moskvat vanades dokumentides 1147. aastal. 1156. aastal Moskva ümbritseti puuseinaga.

Batu-khaani tatarlased-mongolid põletasid Moskva ja ta kindlustuste puuseinad. Elanikud osalt hukkusid, osalt põgenesid ümbruskonna metsadesse. Kuid aegamööda kogunes rahvas uuesti Moskva ümber ja hakkas maad harima.

XIV sajandi alguseks sai Moskva väikese vürstiriigi pealinnaks. Moskva asus Vene vürstiriikide keskuses, milline asjaolu aitas Moskva vürstidel ühendada tema ümber teisi vürstiriike. Moskva oli ümbritsetud metsadega, mis kergendas ta võitlust vaenlastega, eriti tatarlastega. Moskva asend soodsail veeteedel andis tema vürstidele võimaluse võtta kõrget tolli kõigilt kaupadelt, mida veeti Moskva jõge mööda.

Ivan Kalita. Eriti tugevnes Moskva vürst Ivani (1328—1341) ajal, kellele anti nimeks „Kalita“, s. o. rahakott. Kinkide ja meelitustega võitis Kalita oma käskija — Kuld-hordi khaani — poolehoiu ning sai temalt õiguse koguda khaanile maksu kõigilt Vene maadelt. Osa sellest maksust Kalita varjas enda ja oma vürstiriigi jaoks. Kogutud raha eest ostis ta külasid, valdu ja isegi terveid vürstkondi. Ivan

Moskva XII sajandil.

Kalita laimas tatarlaste ees oma vürste-naabreid ja ässitas tatari khaani nende kallale. Tatarlased tapsid tema pealekaebusel vürste ning laastasid nende vürstiriike. Kalita liitis need laastatud vürstiriigid oma Moskva riigiga. Khaan tõstis Kalita vanemaks teiste Vene vürstide üle, kuulutas ta „suurvürstiks“. Valitsema asumisel oli Kalital ainult 4 linna; oma lastele ta aga pärandas juba 97 küla ja linna.

Nõnda kogus Ivan Kalita igasuguste võtetega killustatud Vene vürstiriigid Moskva ümber üheks riigiks.

Kalita järeltulijad olid niisamasugused „kogujad“. XIV sajandi lõpul muutus Moskva vürstiriik niivõrd tugevaks, et Kalita pojapoeg, silmapaistev väejuht vürst Dimitri, otsustas avalikult tatari ikke vastu välja astuda. 1380. aastal purustas ta Kulikovo väljal Doni ääres tatarlaste sõjaväe, keda juhatas khaan Mamai. Dimitri Donskoi juhtimisel saavutatud võidul Kulikovo väljal oli suurim ajalooline tähtsus: ta liitis vene rahva kokku võitluses oma rahvusliku sõltumatus eest, sisendas temasse usku oma jõusse ja lõi kõikuma tatari ikke alustoid. Kahe aasta pärast kogusid tatarlased siiski uued jõud, tungisid Moskva kallale ja vallutasid linna, sundides moskvalasi endile maksu maksma, mitte väiksemat kui varem.

Noor Moskva vürstiriik muutus siiski järjest tugevamaks. Vana vaenlane — Kuld-hord — nõrgenes. Aga Moskva riigi läänepiiridel ilmus uus tugev vaenlane — Poolaga ühinenud Leedu riik.

Leedu ja Poola — Moskva riigi vaenlased. Leedu suguharud olid slaavlaste naabrid ning elasid läänes, Läänemere ääres. XIII sajandiks leedu suguharud ühinesid ühe vürsti võimu alla ning võtsid XIII ja XIV sajandil endi valdusse Valge-Vene, osalt Ukraina ja Vene maa-alasid. Leedu muutus suureks riigiks. XIV sajandi lõpul ta nihkus juba hoopis ligidale Moskva suurvürstkonnale ja vallutas Smolenski linna. Leedu vürst Jagailo, abielludes Poola kuningannaga,

sai Poola ja Leedu kuningaks. Leedu ja Poola liitumine muutis need mõlemad riigid väga tugevaks. Nad hakkasid nüüd rohkem ahistama Moskva suurvürstiriiki.

Ukrainlaste, valgevenelaste ja venelaste elu oma vürstide ja bojaaride all oli väga raske. Veel raskemaks muutus nende elu Poola ja Leedu vallutajate võimu all, kes päris-orjastasid kõik talupojad.

Panid (nõnda nimetati poola mõisnikke) sundisid talupoegi vahetama oma kreeka õigeusku katoliku usu vastu, mis usku nad olid ise. Eriti tungivalt nõudsid poola panid usuvahetust Ukrainas. Linnades ei lubanud panid ukrainlastel ja valgevenelastel teetseda kaubanduse ja käsitöö alal. Kogu linnade elu juhtimise hoidsid panid endi kättes. Nad unistasid kogu Moskva vürstiriigi alistamisest. Kuid nende kallale tungisid saksa rüütlid, kes olid jäänud peatuma Läänemere kallastele. Sakslased riisusid Leedu ja Poola linnu ning laastasid maid. Ühel ja samal ajal sakslastega võitlemiseks ja Moskvaga sõdimiseks ei jätkunud jõudu. Siis sõlmis Leedu rahulepingu Moskva vürstiriigiga. Poola, Leedu ja Vene väed ühendatud jõul purustasid sakslased Grünwaldi küla juures (1410. a.). Selles lahingus teenisid au ja kuulsust Vene, eriti Smolenski polgud. Ent varsti pärast seda suurendasid Leedu ja Poola uuesti oma kallale-tunge Moskva riigile. Et Moskvast võitu saada, sõlmisid panid liidu tatarlastega.

14. Tamerlan ja Kuld-hordi langus.

Tamerlan. Samal ajal kui noor Moskva vürstiriik, ühinedes ühe vürsti võimu alla, kasvas ja tugevnes, vana Džingis-khaani riik järjest nõrgenes. Hiina vabanes mongolite võimu alt. Mongolite riik ise aga killunes üha rohkem ja rohkem. Ainult aeg-ajalt ilmusid mongolite hulgas

üksikud khaanid-maadevallutajad. Üheks sellistest maadevallutajaist oli Tamerlan.

Tamerlan sündis Kesk-Aasias aastal 1336. Sirgunud noormeheks, asus ta jõugu ülijulgete meeste etteotsa ning andis end kord ühe, kord teise valitseja teenistusse. Esimest korda äratas ta tähelepanu rahva ülestõusu lämmatamisel Samarkandis (Kesk-Aasias). Karistanud ülestõusnuid karmilt, kuu-lutas Tamerlan enese varsti khaaniks-valitsejaks ja tegi Samarkandi oma pealinnaks.

Tamerlan vallutas rea naaberriike. Aastal 1395 purustas ta Kuld-hordi khaani Tohtamõši ja aitas seega Moskval kiiremini vabaneda tatarlaste ikkest. Moskva vürstid kasutasid Kuld-hordi nõrgenemist ja juhtisid oma jõud Leedu ja Poola vastu. XIV sajandi lõpul purustas Tamerlan Gruusia pealinna Tbilisi ja võttis Gruusia kuninga vangi.

Tamerlan oli tige ning julm. Pärast ühe linna vallutamist mattis ta elusalt neli tuhat inimest. Ühe teise linna vallutamise järel käskis ta oma sõjameestel muretseda talle 70 000 elaniku pead ning neist püstitada torni.

Igalt maalt, mis Tamerlan alistas, tõi ta Kesk-Aasiasse parimaid meistreid-lööktöölisi. Oma pealinna Samarkandi, mille kaunistamise eest ta väga hoolitses, tõi ta ligi 150 000 seesugust meistrit. Tamerlan ehitas linnas ja väljaspool linna hulga losse. Nende losside seinad olid kaunistatud maalingutega, mis kujutasid ta sõjaretki. Tamerlani mošee Samarkandis üllatab veel tänapäevalgi oma suursugususe ja iluga.

Usbekid Kesk-Aasias. Pärast Tamerlani surma 1405. aastal muutusid tema poolt vallutatud riigid järk-järgult jälle iseisvaks.

XV sajandil vallutasid Kesk-Aasia rändrahvas usbekid, kes varem elasid praeguse Kazahstani maa-alal. Usbekid kinnitusid kindlalt Kesk-Aasias. Usbeki khaanid asusid H o r e z m i ja B u h h a a r a riikide etteotsa.

IV. Vene rahvusriigi loomine.

15. Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp.

Novgorodi liidendamine ja Vene riigi vabastamine tatari khaani võimu alt. Võitluseks tatarlaste ja leedu-poola panidega püüdsid Moskva vürstid laiendada oma maa-alasid ja kindlustada oma võimu kõigi Vene maade üle. Seda saavutasiski Ivan III. Ta sai suurvürstiks aastal 1462. Kuid ta oli siiski veel Kuld-hordi (kuigi juba nõrgestatud) khaani võimu all. Ivan pettis khaani, veendes teda truualamlikkuses, kuid ise tasahilju püüdis koguda jõudu ja vabaneda alluvusest tatarlastele. Ivan III ühendas oma valitsuse alla Moskva naabruses asetsevad vürstiriigid — Tveri, Rjazani ja teised. Kõik need vürstiriigid olid ühe vürsti võimu alla ühendamise vastu ning sõlmisid tatarlaste ja Leeduga Moskva-vastase liidu. Kuid Ivan III saavutas selle, et Vene riik muutus tema ajal tugevaks ning ühtseks Vene rahvusriigiks. Eraldatuks jäi ainult Novgorod.

XV sajandi lõpul Ivan III üritas sõjaretke Novgorodi vastu. Novgorodi bojaarid sõlmisid Leeduga liidu. Kuid see ei päästnud neid. Ivan III purustas Novgorodi sõjaväed ning Novgorod muutus samuti ühtse Vene riigi osaks. Seks ajaks oli Kuld-hord jagunenud kolmeks khaani-riigiks: Kaasani, Astrahani ja Krimmi khaaniriik. Kuld-hordist eraldus ka Siberi riik Irtõši jõgikonnas. Moskva vürstid ainult võitsid sellest Kuld-hordi lagunemisest. Nüüd polnud Kuld-hord tugevnenud Vene riigile enam hirmuäratav.

Valinud soodsa momendi, teatas Ivan III Kuld-hordi khaanile, et ta ei tunnusta enam khaani võimu Moskva üle. Siis läks khaan sõjaretkele Ivan III vastu. Vastaste sõjaväed kohtusid Ugra jõel, kuid kumbki neist ei julgenud astuda

otsustavasse lahingusse. Nii nad seisid teineteise vastas mitu kuud. Algasid külmad. Khaanil polnud toitu ratsaväele, pealegi sai ta sel ajal teateid rahunestest Kuldhordis, — ta pöördus tagasi. Ivan III osutus sel kombel

Välismaa kaupmehed lossivad oma kaupa Novgorodi sadamas.

„võitjaks“. See oli aastal 1480. Nõnda lõppes tatari-mongoli ike, mis oli kestnud üle kaheksa aasta.

Varsti Kuld-hord nõrgenes lõplikult ning lagunes.

Ivan III sõda Leedu ja Poolaga. Aastal 1500 algas Ivan III ja Poola-Leedu kuninga vahel äge sõda. Poola-Leedu sõjaväed purustati täielikult ning nende ülemjuhataja sattus Vene vägede kätte vangi. Kuningas sõlmis balti-saksa rüütlitega liidu. Sakslased esiotsa löid Ivan III sõjaväge, kuid

varsti asusid tema väed pealetungile, võitsid sakslasi ning rüüstasid nende maad.

Sõda lõppes vaherahuga kuueks aastaks. Ivan III-ndale jäid panidelt võidetud Vene ja Valge-Vene maad.

Ivan III ajal suurenes Vene riigi maa-ala kolm korda.

Ivan III — „kogu Venemaa valitseja“. Peale Bütsantsi vallutamist türklaste poolt aastal 1453 abiellus Ivan III Bütsantsi printsessi Sofia Palaiologosega.

Ivan III seletas nüüd, et ta on Bütsantsi keisrite järeltulija. Ta muutis Bütsantsi vana riigivapi (kahe peaga kotka) Vene riigivapiks. Ivan hakkas ennast nimetama tsaariks ja „kogu Venemaa valitsejaks“.

Ivan hakkas hoogsalt Moskvat kaunistama. Ta kutsus välismaalt Moskvasse itaalia käsitöölisi, tehnikuid ja kunstnikke. Väikese Moskva Kremli ehitas Ivan III ümber suureks kivist kindluseks Moskvas seninägematute ehitistega. Kremli müürid ja tornid, ehitatud itaallaste poolt, tuletavad veel nüüdki elavalt meelde Ivan III aegu.

Ivan tõi Kremli paleesse toredad Bütsantsi keisrite õuekombed.

Kuid Moskva vürsti võimu suurenemine tõi kaasa ka laiade talupojamasside suurema rõhumise bojaaride poolt.

16. Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil.

Teoorjus ja obrok (kruntrent). Igall pool Vene riigis olid vürstide, bojaaride ja kloostrite maaomandid. Maade omanikud elasid oma perekondade, teenijate ja kaitsevägega talu-

Vene riigi vapp
Ivan III aegu.

poegadest eraldatud mõisades, mis olid piiratud kõrge taraga. Igasse külge isanda elukohast ulatusid külad. Talupojad elutsesid madalates suitsuonnides, mis olid põrandata, akendeta ja korstnata. Maad harisid talupojad puuadraga.

Vürsti mõis.

Maatükid, mida talupojad harisid ja millest nad elatusid, ei olnud nüüd enam talupoegade, vaid vürstide, bojaaride ja kloostrite omad. Selle maa eest pidid talupojad nüüd omanikule tegema kõik, mida tema neilt nõudis.

Nad kündsid isanda maad, peksid ja jahvatasid isanda vilja, niitsid ja vedasid isanda mõisa heina, ehitasid härraste hooned, häärberid, sillad, kaevasad tiigid ja kraavid.

Kuid seda kõike oli vürstidele, bojaaridele ja kloostritele veel vähe. Neile näis, et talupojad siiski künnavad veel

endile palju, isandale aga vähe. Maaomanikud hakkasid osa talupoegade kasutuses seisvaid maid ära võtma ja nõudsid, et talupojad veel enam töötaksid isandate põllul. Neid töid nimetati teoorjuseks.

Peale teoorjuse pidid talupojad oma isandaile andma veel oma majapidamise saadusi: teravilja, koduloomi, kanu, mune, piima, võid ja muud. Seda nimetati obrokiks (kruntrendiks). Kes talupoegadest ei täitnud teoorjust või obrokinorme, seda karistasid isandad valjult: peksid keppidega poolsurnuks, panid vangi.

Talupoegade kinnistamine maa külge (sunnismaisus). Talupoeg võis lahkuda oma isanda juurest, kuid ta pidi jätma talle oma talu ja hooned ning tasuma kõik võlad, mida polnud sugugi vähe. Talupojal tuli otsida teist isandat, kes lubaks teda oma maale asuda. Uue isanda juures olid niisamasugused maakasutamise tingimused nagu endisegi juures. Orjusest polnud talupojal kuhugi pääsu, vahest ainult põgenemine maadele, kus polnud isandaid. Aga seesuguseid vabu maid leidis üha vähem ja vähem.

Maaomanikele polnud sugugi kasulik, et talupojad nende maadelt lahkusid, millal aga soovisid. Bojaarid ja kloostrid hakkasid talupoegade teiste maaomanike juurde siirdumist lubama ainult pärast suviste tööde lõppu. Ivan III andis aastal 1497 seaduse, mille järgi talupoeg võis ühe isanda juurest teise juurde siirduda ainult sügisel jüripäeval.

Nõnda tugevnes talupoegade kinnistumine isandate maa külge. Isandal oli õigus oma talupoegade üle kohut mõista ning sõnakuulmatuse puhul neid keppidega peksta.

Peale bojaaride ja kloostrite maaomandite tekkisid Ivan III ajal veel sõjaväes teenijate, vürstide ja bojaaride teenijate hulgast võrsunud mõisnike-aadlike maaomandid. Sõjaretkedest osavõtu ja piiride kaitse eest said nad vürstilt tasu maade ja neil maadel elutsevate talupoegade näol. Sissetulekutest nendest maadest, mida harisid talupojad

ning mis olid allutatud mõisniku võimule, pidi mõisnik toitma ennast ja oma perekonda, muretsema endale sõjavarustuse ja hobuse ning viima sõjaretkele määratud arvu sõdureid.

Vürst paigutas enda teenistuses olijaid tema poolt vallutatud maaosadele. Niisuguseid maid nimetati mõisadeks, nende valdajaid aga — mõisnikeks. Nad valdasid neid maid niikaua, kui olid vürsti teenistuses. Bojaarid aga valdasid maid pärimise korras — isalt pojale, ning nende maaomandeid nimetati pärusmõisadeks ehk „pärusmaadeks“.

V. Vene riigi laienemine.

17. Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine.

Tsaar-isevalitseja. Ivan III pojapoeg, tulevane tsaar Ivan IV Julm, kaotas varakult isa. Bojaarid mürgitasid ta ema ning haarasid tervelt kümneks aastaks võimu endi kätte. Ivan kasvas isemeelsete bojaaride keskel, kes solvasid teda ja arendasid temas kõiki halbu iseloomujooni.

Aastal **1547** kuulutas 17-aastane Ivan, esimesena Moskva valitsejaist, enda tsaariks-isevalitsejaks ning hakkas valitsema riiki piiramatuga, mitte usaldades bojare, vaid toetudes aadlikele-mõisnikele.

Oma võimu kindlustamiseks pidas Ivan IV väga tähtsaks, et inimesed tema riigis saaksid haridust tsaarivõimu ülistavate raamatute lugemisega. Ivan IV kasutas selleks otstarbeks Läänes leiutatud trükikunsti ning asutas Moskvas trükikoja. Siin trükiti raamatuid tema eri-

Tsaar Ivan Julm (1530—1584).

lisel järelevalvel. Esimeseks vene trükkijaks selles trükikojas oli Ivan Fedorov.

Kaasani ja Astrahani vallutamine. Kindlustades oma jõudu ja võimu, jätkas Ivan IV oma vanaisa Ivan III ja isa Vassili III, kes tagasi võitis Leedult Smolenski, vallutuspoliitikat. Ivan IV otsustas esmalt vallutada tatarlaste khaaniriigid Volgal. 1552. aasta sügisel asus Ivan IV suure sõjaväe ja määratu hulga suurtükkidega piirama Kaasani — Kaasani khaaniriigi pealinna.

Piiramine kestis kogu sügise. Tatarlased võitlesid meeleheitliku vahvuse ja visadusega. Tsaari korraldusel lasti õhku salajane maa-alune käik Kaasanist vee juurde ning Kaasani elanikud pidid jooma roiskunud vett lompidest ja kaevudest. Kaasanlased jätkasid oma linna kaitsmist. Puhkuseta võitlesid nad piirajatega päevad ja ööd läbi.

Tsaar käskis müüride alla õõnsused kaevata, kuhu paigutati vaadid püssirohuga, ning müürid purustati. Linnavärvais ja murdude kohal müüris tekkis metsik võitlus.

Ivan Fedorov trükikojas.

Ivan IV sõjavägi — seda oli kuni 150 000 meest — võitis tatarlased. Kaasan liideti Moskva riigiga.

Kaasanisse asustati ümber hulk Moskva teenistujaid ja kaupmehi; tatarlastel aga lubati elada ainult linnaäärses alevikus. Võidetud maad jaotati mõisnikele. Kõikjale Kaasani khaaniriigis ehitati kindlusi, kuhu asetati Moskva sõjaväeosi. Kindlusi ehitama sunniti väevõimuga kõiki Kaasani khaaniriigi elanikke: tatarlasi, mordvalasi, marisid, tšuvašše, baškiire. Kaasani alistamise järel langesid nad kõik Ivan IV valitsuse alla.

Aastal 1556 vallutasid Ivan IV väed Astrahani linna Volga ääres, nogai tatarlaste pealinna. Kogu Volga vee-tee oli nüüd Vene tsaari valduses.

Pärast seda vallutas Ivan IV Kaukaasia kirdeosa ja ehitas Tereki jõe äärde mitu kindlust. Tšerkessi ja kardiini vürste hakkas tsaari teenistusse astuma.

Vene rahvusriik hakkas muutuma paljurahvuseliseks, s. o. mitmest rahvusest koosnevaks riigiks.

18. Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad.

Opritsnina. Vallutanud tatarlaste maad Volgal ja kindlustanud Põhja-Kaukaasias, alustas Ivan IV sõda Baltimaade sakslaste, Poola, Leedu ja rootslastega. Ivan IV tahtis tungida Läänemere kallastele ning astuda suhtlemisse Lääne-Euroopa rahvastega. Rootslased ja sakslased ei lasknud läbi Moskvasse siirduvaid välismaa meistreid ning takistasid kogu jõuga Vene kaubandust.

Pärast esimesi kaotusi sõjas avastas Ivan suurte bojaaride-pärusmõisaomanike reetmise. Need reetjad siirdusid poolakate ja leedulaste teenistusse. Tsaar Ivan üritas vihast võitlust bojaaridega, kes seisid maa ühendamise ja tsaari isevalitsusliku võimu kindlustamise vastu. Hulk bojaare ja

nende poolehoidjaid ta hukkas, teisi saatis asumisele riigi kaugematesse osadesse. Nende maad võttis ta ära ja jagas väikemõisnikele (aadlikele). Võitlus bojaaridega oli Ivan IV-ndale tarvilik selleks, et lõplikult murda kõiki neid väikesi tsaarikesi, nagu seda olid bojaarid, ja kindlustada ainuvalitsust. Võitluseks bojaaridega moodustas Ivan IV mõis-

Opritšnik, luud käes ja koerapea sadula küljes.

nikest erilise, mitmest tuhandest mehest koosneva jõugu ja nimetas nad „opritšnikuteks“.

Opritšnikuil oli oma eriline vorm. Opritšnikute sadula külge oli kinnitatud koerapea ja luud. Need olid ta ametimärgid, mis pidid tähendama: tsaari vaenlased välja nuhvida, jälitada ja äraandjad-bojaarid välja pühkida.

Ivan IV ja ta opritšnikud hukkasid hulga bojaare. Hukatute maad jagas Ivan opritšnikuile ja teistele mõisnikele. Sel teel kindlustas Ivan Julm isevalitsuslikku võimu Vene riigis, kaotades bojaaride eesõigused.

Seega ta nagu lõpetas Ivan Kalita poolt alustatud eraldatud osastis-vürstiriikide kogumist ühte, tugevasse riiki.

Talupojad ja kasakad. Ivan IV ajal muutus talupoegade seisund väga viletsaks. Tema valitsemise lõpu poole keelati talupoegadel isegi jüripäeval oma isandate juurest lahkuda. Sellest ajast pärinebki kõnekäänd: „Vaat sulle, vanaemake, ka jüripäev!“

Jermak.

Mõisnike ja opritsnikute riisumise ja vägivalla eest põgenesid talupojad Vene riigi keskusest steppidesse ta lõunarajamaadel ja asustasid neid. Hulk põgenenud talupoegi asus Doni ja Dnepri aladele. Varsti kasvasid siin asulad, millede elanikke nimetati ka k a s a k a t e k s.

Sõda Baltimaade pärast.

Ivan Julm sõdis 24 aastat, et saavutada väljapääs Läänemerele. Sõja alguses Vene väed purustasid saksa rüütliid ja vallutasid rea linnu. Kuid sõda lõppes Vene riigile ebaõnnestumisega. Sõtta sekkusid naaberriigid: Poola, Rootsi ja Taani. Poolakad ja

leedulased haarasid Baltimaad endi valdusse ning võtsid Ivan Julmalt tema poolt sõja alguses võidetud Valge-Vene maa-alad. Rootslased võtsid talt Soome lahe kaldad. Soodusmeretee kaubavahetuseks välismaaga oli uuesti kaotatud.

Ivan Julmal tuli kaubandust välisriikidega teostada ainult ebasoodsa, aastas mitmeks kuuks kinnikülmuva Valge mere

kaudu. Selle tee avastas juhuslikult üks inglise kapten. Ta tahtis Põhja-Jäämere kaudu Indiasse jõuda, kuid torm ajas ta laeva Dvina suudmesse, kus pärast asutati sadamalinn Arhangelsk.

Siberi riigi vallutamine. XVI sajandi lõpul liideti Vene riigiga Lääne-Siberi maa-alad. Siberi riigis elasid tatarlased ja teised Siberi rahvad. Nende üle valitses khaan Kutšum. Rikkad maadeomanikud Uuralis — kaupmehed Strogonovid — saatsid aastal 1581 khaan Kutšumi vastu väikese palgasõdureist-kasakaist moodustatud väesalga, kes oli hästi varustatud tulirelvadega. Kasakate väeosa Jermaki juhatusel purustas mitmekordselt suurema khaan Kutšumi sõjaväe, kes oli varustatud ambude ja nooltega.

Ivan Julm tasus Jermakile ta teenete eest täieliku sõjalise varustuse ja kasukaga enda õlgadelt, tema kasakaile aga rikkalike kinkidega. Kutšumil aga õnnestus pärastpoole purustada Jermaki väesalk. Jermak ise hukkus Irtõši jões Kutšumi sõdurite öise pealetungi ajal. Kutšum taastas uuesti oma valitsuse Siberi riigis, kuid mitte kauaks. Moskvast saadetud vojevoodid oma sõjavägedega alistasisid mõne aasta pärast Siberi riigi lõplikult.

Vene valdused suurenesid Ivan IV ajal mitmekordselt. Tema riik muutus üheks suuremaks kogu maailmas.

VI. Talupoegade sõjad ja rõhutatud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

19. Esimene talupoegade sõda Vene riigis.

Tsaar Boris Godunov ja talupoegade ülestõusude algus. Ivan IV suri aastal 1584. Mitte palju aega enne oma surma tappis ta raevuhoos kepilöögiga kulmule oma vanema poja Ivani. Järele jäi veel kaks poega — nõrgamõistuslik Fjodor ja väike Dimitri. Tsaariks sai nõrgamõistuslik Fjodor Ivanovitš. Fjodori ajal juhtis valitsust tsaari naisevend Boris Godunov, endine Ivan Julma opritšnik. Väike Dimitri, kes elas oma emaga Uglitši linnas, suri või surmati Godunovi pooltajate poolt.

1598. aastal, pärast Fjodori surma, sai tsaariks Boris Godunov.

Talupoegade seisund muutus Godunovi ajal palju halvemaks. Talupojad põgenesid bojaaride ja mõisnike juurest Ukrainasse ja Donile. Maal oli kolm aastat järgemööda viljaikaldus. Algas kohutav nälg. Talupojad sõid aganaid, kasse, koeri, mindi isegi kuni inimesesöömiseni. Algasid mitmesugused taudid; teedel vedeles laipu, polnud kedagi, kes oleks neid matnud. Mitmel pool tõusid talupojad üles ja rüüstasid endi rõhujaid — bojaare ja mõisnikke. Rahvarahutused algasid ka linnades.

Poola panide esimene katse Vene riiki orjastada. Vene riigi vanad vaenlased poola panid otsustasid kasutada soodsat momenti — rahutusi Venes — ja teda orjastada. Selle eesmärgiga lasksid nad lendu kuulduse, et Ivan Julma poeg Dimitri üldse ei surnud Uglitšis, vaid põgenes Boris Godunovi eest Poolasse. Poolakad otsisid kohase mehe ning saatsid ta tsareevitš Dimitrina sõjaväeosadega Moskvasse. See Vale-Dimitri pidi tõukama Boris Godunovi tsaaritroonilt

ning ise tema asemel tsaariks hakkama. Ukrainas liitusid Vale-Dimitriga bojaaridega mitterahulolevad Doni ja Dnepri kasakad.

Tsaar Boris Godunov suri sel ajal, tsaari sõjaväed aga ei avaldanud Vale-Dimitrile vastupanu. Vale-Dimitri jõudis takistamatult Moskvani ja sõitis pidulikult linna nagu tõeline tsaar. Surnud tsareevitš Dimitri ema oli bojaaride poolt ära ostetud ja tunnistas kogu rahva ees isehakanud tsareevitši oma pojaks. Vale-Dimitri sai tsaariks.

Poolakad röömutsesid — nende plaan õnnestus: Moskvas istus tsaarina nende käsilane, Vale-Dimitri abiellus poolatar Marina Mniszekiga ja andis tema isa valdusse hulga maid. Moskvasse tulnud poolakad said paremaid ametikohti, hakkasid vägivalda tarvitama ja rahvast röövima. Vale-Dimitri halvustas avalikult vanu vene kombeid.

Rahva hulgas algasid rahutused poolakate ja uue tsaari vastu.

Rahvas hakkas poolakaid peksma. Bojaarid, kasutades rahutusi, moodustasid Vale-Dimitri vastu salanõu ning tapsid ta. Isehakanud tsaari laip põletati tuleriidal, tuhk topiti suurtükki ja tulistati sinnapoole, kust Vale-Dimitri oli tulnud.

Tsaariks sai suurte pärusmõisade omanik, vanast aadli-soost bojaar Vassili Šuiski, kelle valimise Moskva Punasel väljakul korraldasid bojaarid ja rikkad kaupmehed rahva ülestõusu ajal poolakate vastu.

Talupoegade juht Ivan Bolotnikov. Šuiski valitsuse ajal talupoegade rahutused jätkusid. Neile ilmus tol ajal energiline eestvedaja — Ivan Bolotnikov. Bolotnikov oli varem ühe bojaari pärisori ning põgenes tema juurest. Ta oli olnud Türgis ja Itaalias ning palju näinud. Bolotnikovi kui andeka väejuhi juurde tuli salkadena talupoegi, väikesi teenistujaid, kasakaid. Oma sõjaväega, mille ta kogus Lõunas, Bolot-

nikov suundus aastal 1606 Moskva poole, et kukutada bojaaride tsaar Vassili Šuiski ja panna troonile teine, „hea“ tsaar.

Teel võtsid ülestõusjad linnades ja külates kinni tsaari ülemaid, hukkasid bojaare ja mõisnikke, rüüstasid nende mõisu, hävitasid rikaste kaupmeeste maju. Bolotnikovi sõjaväega liitus ka väikemõisnike väesalku, kes polnud rahul bojaaride omavoliga ja bojaaride tsaari Šuiskiga.

Talupojad teel Bolotnikovi sõjaväkke.

Bolotnikov piiras Moskva ümber. Mõisnikud, kes olid ühinenud Bolotnikoviga, taipasid varsti, et tema võit viib mõisnike võimu nõrgenemisele. Lahingu ajal Moskva all mõisnike väeosad reetsid Bolotnikovi ja läksid bojaaride ja tsaar Šuiski poole üle. Bolotnikovi armee kaotas.

Valmistudes uueks pealetungiks Moskvale, taganes Bolotnikov esiteks Kaluga ja pärast Tuula ümbrusse. Šuiski piiras Bolotnikovi Tuulas suure sõjaväega ümber. Ülestõusnute armee kaitses end mehiselt, kuid kaotas lahingu. See oli ka arusaadav. Talupoegadel polnud tol ajal seesugust liit-

last ning juhtijat, nagu seda on tööliklass. Ka talupojad ise polnud teadlikud. Nad sõdisid mitte tsarismi ja mõisnike korra vastu, vaid paha tsaari ja pahade mõisnike vastu ning „hea“ tsaari ja „heade“ mõisnike eest.

Aastal 1607 vangistatud Ivan Bolotnikovil torkasid bojaarid silmad peast ning uputasid ta pärast jääaugus. Võidetud talupoegkonna seisund muutus veel halvemaks: Šuiski andis uued seadused, mis kitsendasid pärisorjade-talupoegade vabadust. Nüüd võis mõisnik tervelt 15 aasta jooksul taga otsida ning tagasi nõuda tema juurest ärakaranud talupoegi. Ülestõusud jätkusid.

20. Võitlus Poola maadevallutajatega.

Poola maadevallutajad ja nende väljakihutamine Moskvast. Poola panid tegid pärast esimest ebaõnnestunud katset Venemaad orjastada veel teise sellise katse. Nad lükkasid esile uue trooninõudleja. Levitati juttu, et Moskvas tapeti ekslikult hoopis teine inimene, kuna Vale-Dimitri pääses. Uue Vale-Dimitriga läks koos kümnetuhande-meheline Poola sõjavägi. Vale-Dimitri ligines sõjaväega Moskvale ja asus Moskva-eelses Tušino külas laagrisse, nõudes, et Šuiski loovutaks talle trooni. Šuiski kutsus endale rootslased appi. Rootslased, kasutades Moskva valitsuse nõrkust, vallutasid Novgorodi. Samal ajal tungis Poola kuningas Sigismund sõjaväega Smolenski alla, purustas Moskva sõjaväeosad ja piiras sisse Smolenski. Vaenlased rebisid Venemaad tüki-kaupa.

Moskva aadlikud tõukasid Šuiski troonilt ning sundisid ta kloostriisse astuma. Samal ajal tapeti Vale-Dimitri II. Rahvarahutused aga jätkusid. Moskva bojaarid ei suutnud ülestõusjatega hakkama saada. Siis Moskva bojaarid, et päästa oma seisukorda, valisid Šuiski asemele tsaariks kuningas Sigismundi poja — Poola printsi Vladislavi. „Parem teenida

kuningapoega, kui olla tapetud omaenda orjade poolt," ütlesid bojaarid. 1610. aasta sügisel marssis Poola sõjavägi bojaaride toetusel Moskvasse ja võttis Kremli enda valdusse. Poola panid röövisid palju vara Moskva tsaaride kassast. Vallutajad võtsid endile mõisu, jagasid endi pooldajaile maid ning rõhusid ja röövisid vene rahvast.

Poole aasta pärast, 1611. aasta kevadel, tõusid moskvälased poolakate-rõhujate vastu üles. Moskva tänavaile ehitati laudadest, kastidest ja palkidest barrikaadid. Nende tagant moskvälased tulistasid poolakaid. Majade katustelt tabasid nad poolakaid kuulide ja kividega. Poolakad hakkasid linna süütama. Suurem osa Moskvast põles maani maha. Poolakad kindlustasid endid Kremli müüride varjus. Sama aasta sügisel tõusis kogu vene rahvas poolakate-vallutajate vastu.

Moskvas püsivate poolakate vastu üritatud sõjaretke etteotsa asus Nižni-Novgorodi maavanem Kozma Minin. Tema poolt linnadest kogutud rahaga korraldati suur malev. Sõjaväe-ülemaks valiti kogenud väejuht vürst Požarski. Osa talupoegade väesalku, kes võitlesid mõisnikega, liitus maakaitseväega. Ja see otsustas asja. Väeosa ligines Moskvale ja piiras poolakad Kremlis sisse. Aastal 1612 Kreml vallutati ja poolakad põgenesid Moskvast. Poolakad olid sunnitud lahkuma ka kõigist nende poolt vallutatud maadest, kuid Smolensk jäi nende kätte. Alles viis aastat pärast sõda andsid rootslased Venemaale Novgorodi tagasi, kuid kogu Soome lahe rannik koos Vene linnadega jäi Rootsi alla.

Võitluses Poola maadevallutajatega tõusis vene rahva hulgast palju sangareid. Uks selliseid sangareid oli talupoeg Ivan Sussanin. Poola väeosa sundis teda teed näitama. Oma elu ohverdades juhtis Sussanin väeosa metsatihnikusse. Poolakad tapsid Sussanini, kuid Poola väeosa ei pääsenud metsast õigele teele ning hukkus.

1613. aastal kutsuti Moskvasse kokku mõisnike, kaupmeeste ja kasakate esindajad. Nad valisid tsaariks Mihhaili Romanovite bojaarisuguvõsast.

Minin kutsub rahvast võitlusse poolakate vastu.

Talurahvaliikumise purustamine. Uus tsaar alustas halasamatut võitlust veel mitte lakanud rahvaliikumisega. Suur hulk relvastatud ärakaranud talupoegade ja kasakate salku luusis Moskva ümber ja kogu maal. Tsaar saatis sõjavägesid ja vojevooode ülestõusust osavõtjate ja nende salkade karistamiseks. Moskvas hakkasid uuesti töötama prikaasid

(tsaari kantseleid) kirjutajate ja abikirjutajatega, uuesti, nagu varemgi, hakkas rahvas ägama vojevoodide ja prikaaside ametnike all.

Tsaar Mihhail jagas helde käega mõisu ja suurt palka mõisnikele.

Ta kaitses hästi enda valijate — mõisnike huve.

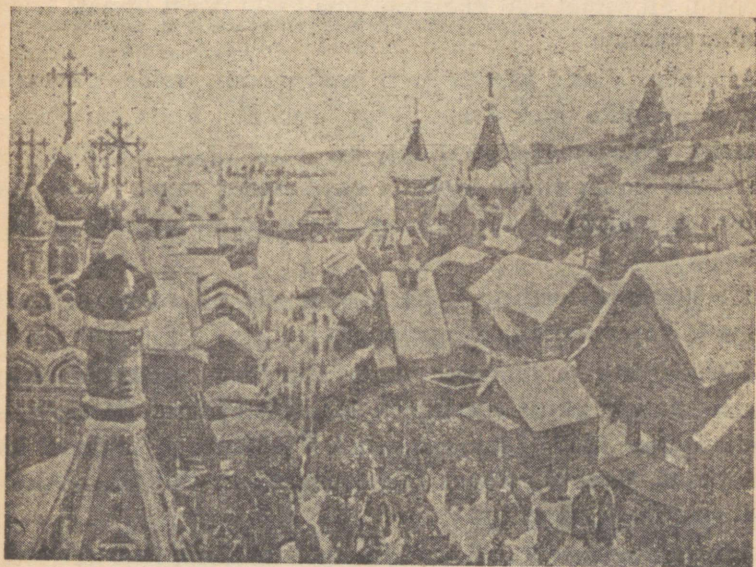

Uleriiklik kogu aastal 1649.

21. Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Ülestõusud linnades. Pärast tsaar Mihhail Romanovi surma sai Vene tsaariks ta poeg Aleksei. Tema korraldusel pandi aastal 1646 soolale raske riigimaks. See maks suurendas rahva meelepaha. Kartes ülestõusu, käskis tsaar selle maksu

kaotada. Kuid asi ei seisnud ainult selles maksus. Kuigi see kaotati, tõusis Moskva rahvas siiski oma rõhujate vastu. Aastal 1648 tõstis rahvas Moskvas „mässu“, nagu tol ajal nimetati rahva ülestõuse. Rahvas mäletas väga hästi tsaarisulaste ja -ametnike poolt sooritatud ülekohtu ja nõudis tsaarilt nende hulgast tähtsamate väljaandmist arveteõien-damiseks.

Käsitöölised kaubaplatsil oma tooteid müümas.

Ex bibl. univ

Tsaar lubas ülestõusnute palve täita. Kuid selle asemel hakati rahvast nuutidega peksma ja hobuste jalge alla tal-lama. Siis purustas rahvahulk vihatuimate bojaaride ja tsaa-risulaste maju ning mõned isikud tapeti. Tsaari sõjavägi lammatas ülestõusu. Samuti suruti ülestõusud maha ka teis-tes linnades samal 1648. aastal. Pärast neid ülestõuse kutsus

tsaar Moskvasse kokku bojaaride, mõisnike ja kaupmeeste esindajad — Zemski sobor'i (maakogu). 1649. aastal määrasid nad mõisnikele õiguse üles otsida ja tagasi nõuda nende juurest põgenenud talupoegi kogu nende elu kestel. Talupojad olid lõplikult sunnismaisiks muudetud. Kõik talupoegade külad ja majad olid üles kirjutatud. Peitu pugeda oli talupoegadel nüüd väga raske. Käsitöölistel ja väikekaupmeestel oli samal ajal keelatud ilma loata ühest linnast teise ümberasumine.

Linnades elasid käsitöölised eeslinnades, mida nimetati nende elanike elukutsete järgi: Parkali, Pottsepa, Püssimeistri. Seesuguseid eeslinna oli eriti palju Moskvas — suurimas linnas riigis. Moskva eeslinnades seisis kõverates kitsastes põiktänavates väikesed kahe-kolme pisikese aknakesega majad.

Käsitöölised teenisid vähe. Nende elu oli raske — neid riisusid vojevoodid ja kaupmehed.

Käsitööliste ja linnakehvikute ülestõusud jätkusid. Eriti suure ulatuse võttis seesugune ülestõus Pihkvas ja Novgorodis aastal 1650. Linnakehvikute ülestõusuga liitusid ka talupojad. Selle ülestõusu mahasurumiseks tuli tsaar Alekseil saata suur sõjavägi.

Linnakehvikute ülestõusud tekkisid ka järgmistel aastatel. Nii tekkis suur ülestõus Moskvas aastal 1662. Selle ülestõusu ajal tsaari sõjaväed tapsid ja uputasid Moskva jõkke mitu tuhat ülestõusjat.

Baškiiria ülestõus. Samal aastal tõusis Uuralis üles Baškiiria rahvas, kes oli vallutatud tsaar Ivan IV poolt varsti peale Kaasani alistamist. Baškiiridega ühinesid tatarlased. Ülestõusjad vallutasid relvavoori, muretsesid püssirohtu. Nad võitlesid Moskva vägedega kolm aastat. Nad piirasid tsaari kindlusi, kuid nad purustati lõpuks ometi.

22. Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Venemaaga.

Bogdan Chmielnicki ja ukraina talupoegade sõda poola panidega. XIII—XIV sajandist saadik oli Ukraina poola-leedu panide ikke all. Need muutsid kõik talupojad lõplikult pärisorjadeks. Vähemategi eksimuste eest karistasid panid oma pärisorje surmaga. Mõningate poolakate majade juures seisid alalised võllad. Poolakad sundisid väevõimuga ukrainlasi nende usku astuma.

Panide orjuses ägasid talupojad ka Poolas endas ja Valge-Venes. Pärisorjad põgenesid panide juurest Dneprile, kus nad ehitasid karestike taga väikese kindluse, mille nad nimetasid Zaporozškaja Setš'iks ja endid *zaporozh'ikasakateks*. Teistes maakohtades, Ukraina linnades ja külates elutsesid *linnakasakad*. Mõlemad kasakad jagunesid oma jõukuse poolest rikasteks ja vaesteks. Kasakad ühinesid polkudeks. Nende peälem valiti kasakate poolt. Teda nimetati *hetmaniks*.

Talupojad ja kasakad tõusid sageli poolakate valitsuse vastu. Maade röövimise ja rõhumise pärast polnud poolakatega rahul ka rikkad kasakad.

Aastal **1648** tekkis suur kasakate ja talupoegade ülestõus poolakate vastu, mille etteotsa asus rikas linnakasakas Bogdan Chmielnicki.

Tema mehed, rietatud kerjuste ja munkadena, käisid Ukraina külasid mööda ja kutsusid talupoegi üles võitluseks panidega. Varsti ühinesid kogu Ukrainas ja Valge-Venes talupojad ülestõusuks. Algas panide mõisade rüüstamine. Poola panid olid sunnitud killustama oma jõude võitluseks Chmielnicki ja ülestõusnud talupoegadega. Chmielnickil õnnestus poolakate sõjavägesid purustada ja nende peälemaid vangid võtta.

Kuuldused Chmielnicki võitudest levisid kiiresti kogu Ukrainas, Valge-Venes ja Poolas. Talupojad voolasid massiliselt Chmielnicki juurde. Üheks väljapaistvaimaks talupoegade juhiks oli Maksim Krivonos. Kuid Chmielnicki ei julgenud astuda võitlusse kogu talupoegkonna vabastamiseks panide ikkest. Ta astus poolakatega läbirääkimistesse ja sõlmis nendega kokkuleppe, mille järgi kasakad said Poolalt suuri järeleandmisi. Poolakad töötasid neile palka maksta, neid hästi relvadega varustada ning jätta neile nende vabadused.

Poola panid petsid Chmielnickit ning keeldusid oma lubadusi täitmast. Seepeale Chmielnicki alustas uuesti poolakatega sõda.

Ukraina ühendamine Venemaaga. Sõja lõppu polnud näha. Poolakad laastasid Ukrainat. Et pääseda raskest seisukorrast, leppis Chmielnicki aastal 1654 kokku omaausulise Moskva tsaari Alekseiga Ukraina vastuvõtmiseks Vene alamlusse. Kasakate vanemad said õigused, mida nad varem püüdesid Poolalt. Ukraina talupoegkond vabanes panide orjusest. Keegi ei sundinud neile enam peale võõrast usku. Ukraina ühendamine Venemaaga aga ei vabastanud Ukraina töötavat rahvast oma vanemate ja hetmanite rõhumisest.

Chmielnicki toetuseks astus tsaar Poolaga sõtta. Sõda lõppes kõigi Dnepri vasakul kaldal asetsevate maade ja Kiievi linna Venemaaga ühendamisega.

23. Razini sõda bojaaride ja mõisnikega.

Doni kasakad. Lõunasse — Doni ja ta harujõgede maaladele — tekkisid ärakaranud talupoegadest suured Doni kasakate külad — staniitsad.

XVII sajandi keskel polnud Doni kasakail võrdsust. Ühed kasakad haarasid paremad maad, soetasid majapidamise,

kauplesid, muutusid jõukaiks ehk majandavateks. Teised jäid vaeseiks, kehvikuiks. Kehvikuil tuli minna sõltumusse rikaste kasakate juurde või elatuda röövimisest. Tsaari vojevoodid püüdsid põgenikke ja töid nad mõisnikele tagasi. Kehvikuil kogunes palju viha Moskva mõisnike vastu. Kehvikud ühendas ülestõusuks kasakas Stepan Timofejevitsš Razin.

Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega. Keegi välismaalane, kes viibis tol ajal Vene riigis, kirjutas Razinist nõnda: „Tema kuju on majesteetlik, ta on kõrget kasvu, ta hoiak on suursugune, näoilme uhke, nägu tähniline. Tal on omadus sisendada hirmu ja armastust.“

Stepan kogus enda ümber hulga kehvikuid. Ta valiti atamaniks, s. o. peaülemaks. Raziniga liitus hulk kasakaid ja teisi, keda oli vallanud viha tsaari vojevoodide ja mõisnike vastu.

1670. aasta kevadel tungis Razin seitsme tuhande mehega Volga-äärse Tsaritsõni (praegu Stalingrad) kallale ja vallutas linna. Siin läks tema poole üle ka tsaari sõjavägi — streletsid. Pärast liikus Razin Astrahani alla ja vallutas selle linna kahepäevase piiramise järel. Kasakad tapsid rikkad kaupmehed, bojaarid ja tsaariülemad. Astrahani vojevoodi kukutas Razin kellatornist alla. Razinlased määrasid Astrahanis oma valitsejad kasakate hulgast.

Astrahanist saadud sõjavarustusega liikus Razin Volgat mööda ülespoole. Ta vallutas linnad, karistas tsaari vojevooide ja prikaaside ametnikke. Razini saadikud läksid talupoegade sekka ja kutsusid neid ülestõusjate ridadesse.

Razini õhutusel talupojad tõusid üles, tapsid oma mõisnikke, põletasid mõisu, ühinesid tervete salkadena Razini sõjaväega. Volgamaa rahvad — tšuvašid, tatarlased, mordvalased, marid — astusid välja koos vene talupoegadega. Ei seganud ka see, et nad rääkisid erinevaid keeli. Tsaari ja mõisnike vihkamine liitis nad üheks pereks.

Talupoegade liikumise purustamine ja Razini hukkamine.
Tsaar ja mõisnikud kogusid sõjaväe ja polgud välismaistest
palgasõdureist ning saatsid need Razini vastu. Razinil oli

Stepan Timofejevitš Razini hukkamine.

raske võita neid hästirelvastatud jõude. Simbirski linna all
astus ta nendega lahingusse. Razin sai haavata. Tema armee
purustati. Väikese väesalgaga õnnestus Razinil põgeneda
Donile. Rikkad Doni kasakad vangistasid Razini ja andsid

ta tsaarile välja. Tsaar otsustas Razini kohta: „Hukata kurja surmaga.“

Aastal 1671 hukati Stepan Razin Moskvast.

Karmilt nuhtles tsaar Aleksei ka ülestõusnud talupoegi. Tuhanded neist raiuti tükkideks, peksti nuutidega surnuks, tõmmati võllasse. Talupoegade ülestõus oli lämmatatud.

Razini ülestõusu puhul, nagu omal ajal Bolotnikovi ülestõusulgi, polnud talupoegadel seesugust ustavat liitlast, nagu seda on organiseeritud töölisklass. Ei jätkunud ta arusaamist ülestõusu eesmärkidest: mõisnikke põletada ja rüüstata nad oskäsid, kuid missugune uus kord on tarvis üles ehitada, kuhu viia ettevõtte — sellest nad ei saanud aru. Selles seisid nende nõrkus.

24. Ida-Siberi rahvaste alistamine.

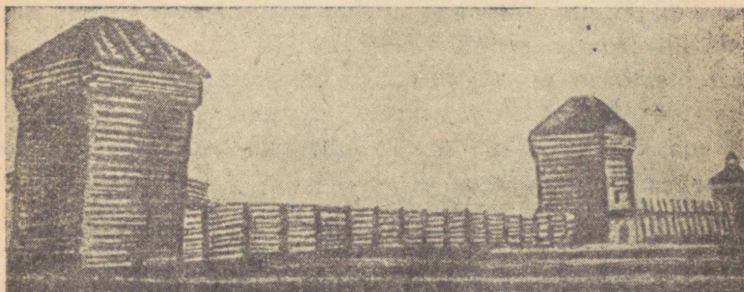
Ida-Siberi alistamine. Kasakate salgad tungisid Siberisse paatidel jõgesid mööda, vedades paadid maad mööda ühest jõest teise. Kasakas Semjon Dežnev tungis väikese salgaga esimesena merd mööda Aasia ja Ameerika vahelise väinani. Tema järgi on nimetatud Aasia äärmisim idaneem (Dežnevi neem).

Kasakate järel liikusid Siberi sisemusse Moskva vojevoodid, kes asusid värskelt ehitatavasse linnadesse ning juhtisid sealt kasakate salku. Kasakail võimaldasid kohalikke elanikke võita tulirelvad, mida paljud Siberi rahvad ei tundnud. Tervenisti sada aastat vältas Ida-Siberi rahvaste alistamine Vene tsaari võimule. XVII sajandi lõpuks oli selle võimu all peaaegu kogu Siber. Siinsed rahvad — h a k a s s i d, o i r o o d i d, b u r j a a t - m o n g o l i d, e v e n k a d j a j a k u u d i d maksid nüüd Vene tsaarile maksu — jassaaki.

Siberi rahvaste rõhumine. Kogu Siberi alale ehitati väikesi puukindlusi. Neis asusid vojevoodid sõjaväega. Kindlustus-

test käisid vojevoodid kohalikult rahvastikult maksu kogumas.

Vojevoodid sundisid kohalikku rahvastikku kindluste ligiduses maad harima ja toitsid kogutud viljaga oma väesalku. Siberisse sunniti ümber asuma ka vene talupoegi või meelitati neid sinna mitmesuguste soodustustega.

Jakutski kindlus, ehitatud venelaste poolt Siberis XVII sajandil.

Kohalikke vürstikesi vojevoodid ostsid ära, et nende abiga oleks kerge pärisrahvast koorida. Vojevoodid müüsid sageli inimesi kohaliku rahva hulgast orjadeks Kesk-Aasiasse. Vojevoodid saatsid kasakaid uute rahvaste vallutamisele. Kasakas Habarov tungis a. 1651 oma sõjasalklastega Amuuri jõeni. Oma teel põletas ta kõik talle vastupanu avaldanud külad; elanikud põgenesid metsadesse laiali.

Koos tsaari vojevoodide ja sõjaväega liikusid vene kaupmehed, papid ja mungad. Kaupmehed jootsid Siberi rahvaid viinaga ning said nii purjus inimestelt tühise tasu eest parimaid karusnahku. Papid ja mungad võtsid kohalikest elanikest maad, ehtasid kirikuid ja kloostreid ning koorisid kohalikku rahvast, sundides inimesi end ristida laskma ning neile kinke andma.

Tsaarivalitsuse võim lasus raske ikkena alistatud Siberi rahvastel. Nad tõusid korduvalt üles, tapsid vägivallatarvi-

tajaid, põletasid kindlusi ja linnu. Kuid vojevoodid ja kaupmehed kogusid uued sõjalised jõud ning karistasid vastu-hakkajaid julmalt.

25. Majandus ja halduslik kord Venes XVII sajandi lõpul.

Mõisamajandus. Lämmatanud talupoegade ülestõusud, suurendasid mõisnikud veel rohkem pärisorjastatud talupoegade rõhumist. Nad hakkasid talupoegadelt nõudma kruntrendi tasumist rahas. Peale selle võtsid nad talupoegadelt üha rohkem tangu, jahu, võid, mune, kanu, oinaid, villast ja linast riidet. Hulga igasugust vara tarvitasid mõisnikud ise ära, suure hulga sellest aga müüsid nad ka mujale. Sadade koormate viisi veeti mõisadest linnade turgudele vilja, linu, rasva ja nahku. Osa kaupa müüdi sisemaal, osa veeti välismaale. Mõisnikud olid väga huvitatud sellest, et põllundus annaks neile võimalikult suurt sissetulekut. Nõnda mõisnikud rikastusid talupoegade riisumise arvel.

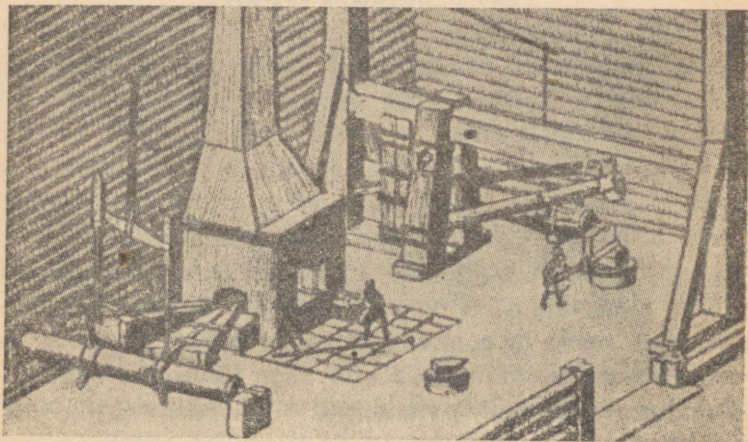
Tööstus ja kaubandus. Tehaseid ja vabrikuid oli Venes XVII sajandi lõpul üsna vähe. Neid alles hakkas Venes tekima. Tsaar Aleksei ajal laiendati suurtükitehast, kus meistrid valasid suurtükke ja kirikukelli. Kaširi ja Tuula linnas töötasid raua- ning relvatehased, olid väikesed maagikae-vandused ja töökojad, kus töötasid käsitöölised-meistrid ja pärisorjad-talupojad. Meistreid-spetsialiste telliti välismaalt. Metallurgiatööstuses pandi haamer ja väikeste maagi-sulatusahjude lõõtsad liikvele veejõu abil. Vesi voolas renni mööda ja ajas ratast ringi nagu vesiveskites. Ratta külge olid kinnitatud mehhanismid, mis tõmbasid lõõtsa ja tõstsid ning langetasid haamrit.

Kõik tehase hooned olid puust. Peale suurtükitehase oli Moskvas ainult üks kivist vabrikuhuone — manufaktuur,

kus pärisorjad-kudujad valmistasid käsitsi kangaid tsaari õukonnale.

Olid veel potasevabrikud Volgamail ja soolakojad Põhja-Venemaal ja Uuralis.

Vene kaubandus kasvas pärast Ukraina ühendamist ja Siberi alistamist suurel määral. Kaubandus käis kogu riigis.

Tehas veejõul töötavate lõõtsade ja puuhaamriga.

Kaubad veeti kaugemaile maadele suvel jõgesid mööda par-gastega ja talvel regedega.

Kümned inglise ja hollandi laevad tõid Venesse välismaisi kaupu ja vedasid Arhangeliski kaudu Venest välismaale metsamaterjali, karusnahku, nahku, potast, vaiku, vilja, vaha, mett ja kalamarja. Igal aastal vedas Venemaa välis-maale kaupu enam kui 15 miljoni kuldrubla väärtuses. Hol-landlased ja inglased püüdsid kogu Vene kaubandust endi kätes hoida. Et olla oma kaubanduses sõltumatu, oli Vene-maal tarvis omada oma laevastikku ja soodsamaid mere-sadamaid, kui seda oli mitmeks kuuks aastas kinnikülmuv

Arhangelsk. Niisugused sadamad leidusid Mustal ja Läänemerel, kuid Must meri oli tol ajal Krimmi tatarlaste ja türklaste käes ja Läänemere kallaste üle valitsesid rootslased.

Riigi valitsemine. Vene riigis juhtis kõiki asju tsaar — isevalitseja. Tema asus Moskvas, Kremelis. Tsaaril olid nõu-

Välismaised palgasõdurid Venemaal
püsside-musketitega.

andjad — bojaarid, keda ta aeg-ajalt kokku kutsus. Bojaaride nõukogu tsaari juures nimetati bojaaride duumaks. Kõik küsimused otsustas tsaar oma äranägemise järgi, aga tähtsamais asjus pidas ta bojaaridega nõu.

Tsaar valitses riiki oma kantseleide kaudu, mida nimetati prikaasideks. Prikaaside ülemaiks olid tsaari poolt määratud bojaarid. Prikaase oli üle 50 ja nad töötasid ilma igasuguse korrata. Prikaasides istusid kirjutajad ja abikirjutajad. Need kirjutasid pabereid, võtsid vastu palvekirju.

Riik oli jaotatud mitmeks suureks maakonnaks. Maakondi valitsesid vojevoodid. Vojevoodid määrati bojaaride ja mõisnike hulgast.

Peale alalise sõjaväe — streletside ja maakaitseväelaste — asutas tsaar Aleksei palgalised väeosad hästirelvastatud välismaalastest. Kuid seesugust sõjaväge oli vähe.

Bojaaride duuma ja prikaasid töötasid väga korratult. Kogu riigivalitsemine vajas hädasti otsustavat ümberkorraldamist.

26. Kultuur Venes XVII sajandil.

Kultuur. Kogu elukorraldus tookordsel Venemaal oli mahajäänud, kuid kõige halvem oli lugu kirjaoskusega. Määratu suure riigi rahvastik oli peaaegu üldiselt kirjaoskamatu. Isegi riigi pealinnas Moskvas oli koole ja kirjaoskajaid väga vähe.

Moskvasse tekkis üksikuid haritud inimesi mõisnike hulgast, kes olid viibinud välismaal. Nemad elasid nii, nagu elasid rikkad inimesed Lääne-Euroopas, oskasid hästi võõrkeeli ja armastasid lugeda teaduslikke raamatuid. Seesuguseid inimesi polnud kuigi palju. Nende sidemeile välismaalastega bojaarid ja tsaari ametnikud vaatasid viltu.

Ainult tsaari ja tema ligidasi bojaare ravisid välismaa arstid-doktorid. Vene arste siis veel polnud. Rahvas tarvitas soolapuhujate abi. Need arstisid palvetega, posimistega, veega, suitsutasid haigeid, jootsid neile mitmesuguseid rohte, millest haiged rohkem surid kui paranesid.

Teatreid siis polnud. Alles tsaar Aleksei jaoks ehitati esimene teater, kus ettekanne kestis mõnikord terve päeva. Aga õhtul läks tsaar sauna, et „pattu“ maha pesta, sest näidendi vaatamist peeti patuks.

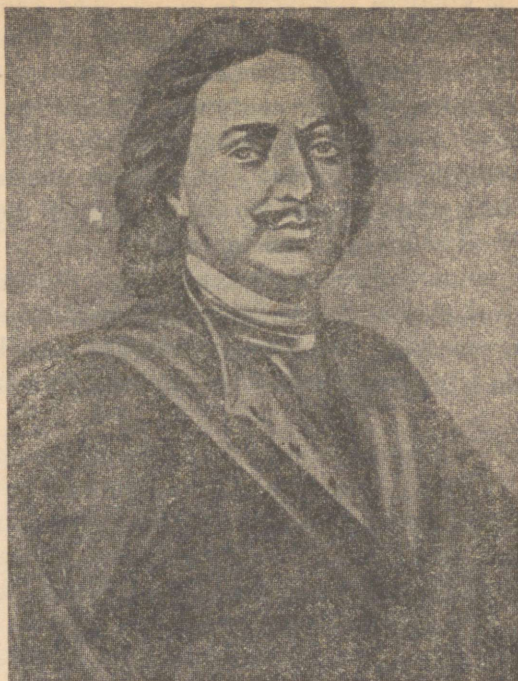
Papid õpetasid rahvast tsaari, bojaaride ja mõisnike sõna kuulama. „Kõik võim on jumalast,“ ütlesid papid, „jumal kannatas ja käskis ka teil kannatada.“

Kes ei tunnustanud kiriku õpetust ja luges keelatud raamatuid, see kandis karistust, vahel isegi ta põletati elusalt tuleriidal.

Eluviisid ja kombed. Bojaarid ja kaupmehed kandsid suuri habemeid ja pikki kuubi. Bojaaride, aadlike ja rikaste kaupmeeste naised katsid nägu tiheda looriga. Neil oli keelatud kohata ja kõnelda võõraste meestega. Lihtrahvas ei arvestanud neid endi rõhujate kombeid. Linlaste, käsitöölise ja pärisoriste talupoegade naised olid märksa vabamad.

Tsaar ja mõisnikud pidasid kiriku ja pappide abiga Venemaa rahvaid pimeduses ja teadmatuses.

Venemaa vajab tõsiseid ümberkorraldusi. Vastasel korral võis ta jääda ebakultuurseks ning mahajäänud maaks ja kaotada oma iseseisvuse. Tsaariks-uuendajaks, kes kindlustas Vene mõisnike ja kaupmeeste riigi, sai tsaar Peeter I.

Peeter I (1672—1725).

VII. XVIII sajandi Venemaa — mõisnike ja kaupmeeste riik.

27. Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud.

Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale. Päril XVII sajandi lõpul sai Vene tsaariks Aleksei poeg — Peeter I. Troonile astumise järel hakkas tark ning toimekas noor tsaar peatselt uut korda sisse seadma. Ta lakkas täiesti arvestamast bojaaride nõukogu ja hakkas väga sõbrustama

Moskvas elutsevate välismaalastega. Ta võttis neid enda teenistusse ja asutas välismaa eeskujul uued sõjaväed, kõrvaldades streletsid kui vana-aja jõu.

1695. aastal alustas Peeter sõda Türgiga, et rajada teed Mustale merele. Ta ehtas Donil 29 laevast koosneva laevastiku ja tungis välismaalaste poolt väljaõpetatud sõjaväega Türgi kindluse Aasovi kallale ja vallutas selle. Selle sõja kestel veendus Peeter I veel enam tarviduses kogu elu riigis ümber korraldada ja eurooplastelt nende sõjandus- ja merendustehnikat omandada.

Peeter I regulaarväe soldatid.

Peeter sõitis välismaale. Lääne-Euroopas olid tol ajal eesmisteks riikideks Holland ja Inglismaa. Hollandis töötas Peeter kirves käes laevatehastes. Inglismaal õppis ta täiuslikult tundma laevanduse ala. Umbes kaks aastat viibis Peeter I välismaal ning õppis selle aja jooksul palju. Venemaal alustasid ülestõusu streletsid, kes polnud rahul Peetri uuen- dustega ning nõudsid vana korra juurde tagasipöördumist. See oli reaktsiooniline ülestõus. Peeter tuli välismaalt tagasi ja juhtis isiklikult ülestõusnud streletside karistamist, kes kiskusid Venemaad tagasi. Streletside polgud saadeti laiali.

Sõja algus rootslastega. Aastal 1700 alustas Peeter I Läänemere ranniku pärast sõda rootslastega. Rootslastel oli parim sõjavägi maailmas ja hea laevastik. Rootsi kuningaks oli tol ajal Karl XII. Karl tungis kallale Peetri sõjavägedele,

kes piirasid rootslaste kindlust Narvat, ja purustas need täielikult, võttes ära kõik suurtükid ja hulga vange.

Aga Peeter ei kaotanud meelekindlust. Ta käskis kirikute kellad maha võtta ja need suurtükkideks ümber valada. Ta pani 250 noormeest lugemist, kirjutamist ja matemaatika algeid õppima, et neist suurtükiväelasi ja -meistreid valmistada. Pärisorjadest-talupoegadest koguti uus sõjavägi, kellele õpetati sõjaasjandust.

Sõjaväe ülalpidamiseks kulus hulk raha. Peeter maksustas saunad, veskid, sissesõiduhoovid, isegi tammepuust puusärgid, ja kõrgendas soolahinna kahekordseks. Talupoegade ärakargamise eest mõisnike juurest määras Peeter kõrgendatud trahvi. Ta käskis laiali pillata kõik jooksikute-talupoegade külad Doni ülemjooksul. Baškiiridelt võeti määratu hulk hobuseid ratsaväele.

1703. aastal vallutas Peeter rootslastelt soise Neeva jõe suudme, ehitas sinna kindluse ja Peterburi linna (praegune Leningrad), mis sai Peetri ajal riigi pealinnaks. Kindluse ja linna ehitamiseks ajas Peeter üle kogu Venemaa kokku hulga pärisorje-talupoegi. Tuhandetena hukkusid nad siin nälja ja haiguste tagajärjel. Rahvas vastas neile piinadele ülestõusudega.

Rahva ülestõusud. Peeter I ajal tõusid üles baškiirid, tatarlased ja udmurdid. **1707.** aastal tekkis kasakate ja talupoegade ülestõus Donil. Ülestõusnute eesotsas oli kasakas Kondrati Afanasjevitš Bulavin. Ülestõusjad vallutasid rea linnu. Peeter saatis Bulavini vastu terve armee. Sel ajal moodustasid rikkad kasakad vandenõu ja tungisid talu kallale, kus elutses Bulavin. Ataman, kaitsedes end, tulistas kuni viimase kuulini. Mitte soovides end vaenlase kätte anda, surmas Bulavin viimase kuuliga iseenda.

Kaks aastat võitlesid ülestõusjad Peetri sõjavägedega. Ülestõusnud talupoegade külad Donil põletati maha. Vangi-

võetud ülestõusnud hukati peaaegu viimase ni. Mitu tuhat jooksikut anti mõisnikele tagasi.

Bulavini kaotuse põhjused olid needsamad mis eelmistelgi talupoegade ja kasakate ülestõusudel.

Lämmatanud rahva ülestõusud, koondas Peeter kõik jõud võitluseks rootslastega.

28. Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega.

Rootslaste purustamine. Rootsi kuningas Karl XII, kasutades Ukrainas hetmani Mazepa reetlikkust, tungis oma armeega läbi Poola Ukrainasse. Aastal 1709 kohtusid rootslased ja venelased Poltava all.

Rootsi sõjaväed purustati Vene regulaararmee poolt. Selles lahingus paistis eriti silma Peeter ise, Karl XII

Bulavini viimased minutid.

ja Mazepa põgenesid Türgimaale. Karl veenis türklasi Venemaaga sõda alustama. Algas uuesti sõda Türgiga.

Peeter saatis türklaste vastu 40-tuhandelise armee. Türklased aga kogusid viis korda arvukama sõjaväe. Pruti jõel piirati Peetri sõjaväed sisse. Tuli sõlmida kahjulik rahupeping türklastega ja neile Aasovi kindlus tagasi anda.

Pärast ebaõnnestumist türklastega otsustas Peeter rootslased puruks lüüa ja Läänemere kaldad lõplikult Venemaale kindlustada. Ta vallutas rootslastelt Riia ning Tallinna ja ehitas tugeva laevastiku. Merel toimus merelahing, milles Rootsi laevastik purustati.

Sõda rootslastega kestis kaua, 21 aastat. Lõppude lõpuks kirjutasid rootslased alla rahulepingule, mille järgi maa-alad Riia ja Soome lahe ääres läksid Venemaale.

Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast. Nüüd otsustas Peeter I end kindlustada Kaspia mere kaldail, mille kaudu kulgesid teed Itta — Kesk-Aasiasse, Indiasse ja Iraani.

Peeter kogus 80-tuhandelise armee ja viis selle Astrahanist sõjakäigule Iraani valduste vastu. Peeter leppis enne kokku Gruusia vürstidega, kes olid Iraani valitsuse all, ja Armeenia kaupmeestega, kes pidid teda aitama sõjas šahhiga — Iraani valitsejaga.

Kuid peale maavägede saatis Peeter veel vägesid laevadel. Need väeosad maabusid Kaspia mere kallaste ääres asetsevais linnades ja vallutasid need. Peetri valdusse sattusid linnad Derbent ja Bakuu.

Azerbaidžani linnades, mis Peeter vallutas, elasid tol ajal rahvad, kes olid alistatud Iraani valitsejate poolt 200—300 aastat enne Peeter I sõjaretki. Azerbaidžaanlased võitlesid kogu aja iraanlaste-vallutajatega oma iseseisvuse eest ja nende rõhumise vastu. Seepärast ei osutanud Azerbaidžani põliselanikud Peetri sõjavägedele tõsist vastupanu.

Peeter I saavutas oma eesmärgi. Läänemere kaldad olid Venemaa käes. Venemaa oli liginenud Euroopale. Peeter pidas väsimatut võitlust Venemaa mahajäänud olukorraga ja muutis ta korda ümber Euroopa-laadiliseks.

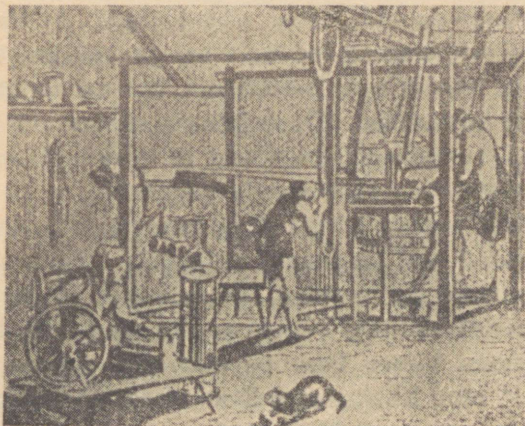
29. Peeter I reformid.

Reformid riigi valitsemises. Bojaaride nõukogu asemele asutas Peeter enda poolt määratud isikuist senati. 50 priikaasi asemele kujundas Peeter 12 kolleegiumi, kes juhtisid sõjaväeasjandust ja laevastikku, välisasju, majandust ja

kohut. Senatis ja kolleegiumides juhtisid kõiki asju aadlikud.

Peeter jaotas kogu Venemaa 8 kubermanguks. Kubermangu etteotsa pani ta kubeneri, kes valitses oma piirkonda, korraldas sõdurite värbamist ja maksude kogumist.

Et kindlustada aadlike vägevust ja võimu, andis Peeter

Siidi-manufaktuuri sisevaade Peeter I ajal.

neile mõisad nende täielikuks omandiks. Aastal 1721, pärast võitu rootslaste üle, võttis Peeter endale keisri tiitli. Sellest ajast alates hakkas Venemaa end nimetama Venekaisririigiks.

Reformid majanduselus. Riigi sissetulekute suurendamiseks seadis Peeter sisse pearaha-maksu, pannes seda maksma kõik meessoost talupojad noortest vanadeni. Peetri ajal asutati kalevi ja muud manufaktuurid (vabrikud). Neis töötasid käsitöövahendeil töölised-pärisorjad. Kaupmeestele anti raha uute manufaktuuride asutamiseks.

Inglismaal töötas tol ajal manufaktuurides juba hulk vabu palgatöölisi. Peeter aga, et kindlustada kaupmeestele töölisi,

tunnustas tehaste juurde kuuluvaks terved talupoegade külad. Peetri ajal oli juba üle 200 manufaktuuri. Tuulas laienesid tugevasti relvatehased. Uuralis kerkisid uued metallitehased.

Kaupmehed ja töösturid rikastusid kiiresti. Peeter andis kaupmeestele linnades omavalitsuse.

Haridus. Suurt tähelepanu osutas Peeter haridusele, püüdes seda külge pookida isegi väevõimuga. Aadlinoorsugu saatis Peeter välismaale laevaehitust ja võõrkeeli õppima. Avati koolid, kus õpetati merendust, inseneriteadust, arstiteadust ja muid teadusi. Õpetajaiks koolides olid inglased, hollandlased, rootslased, sakslased ja teised välismaalased, keda Peeter kutsus teenistusse Venemaale.

Peetri käsul asutati kõigis kubermangudes „tsifiirkoole“, kus aadlilapsed olid tingimata kohustatud õppima kirjaoskust — lugemist, kirjutamist, aritmeetikat ja geomeetriat. Kirjaoskamatuil aadlikel Peeter keelas isegi abiellumise.

Peeter asutas Venes Euroopa eeskujul esimese ajalehe „Vedomosti“ ning lihtsustas selleks vene tähestikku.

Enne Peetrit arvestati Venemaal uut aastat 1. septembrist. Peeter käskis aega arvata 1. jaanuarist, nagu seda tehti välismaal.

Uus kalender võeti tarvitusele 1. jaanuarist 1700. aastal uue ajaarvamise järgi, nagu seda kasutatakse praeguselgi ajal.

Peeter käskis aadlikel habemed maha lõigata ning kanda parukaid ja lühikesi kuubi, mida kanti Lääne-Euroopas. Pikki riideid ja habet lubas Peeter kanda ainult pappidel ja talupoegadel.

Peeter käskis oma lähikondsete kodudes korraldada õhtuti koosviibimisi euroopa tantsude ja mängudega, nn. assambleesid.

Peeter I ajal jõudis Venemaa üsna tugevasti edasi, kuid jäi maaks, kus kõik püsis pärisorjuslikul rõhumisel ja tsaari

omavolil. Vene keisririigi tugevnemine Peeter I ajal saavutati sadade tuhandete töötajate hukkamise arvel, rahva laostumise arvel. Peeter I tegi väga palju mõisnike ja kaupmeeste riigi loomiseks ja kindlustamiseks.

30. Aadli-impeerium XVIII sajandil.

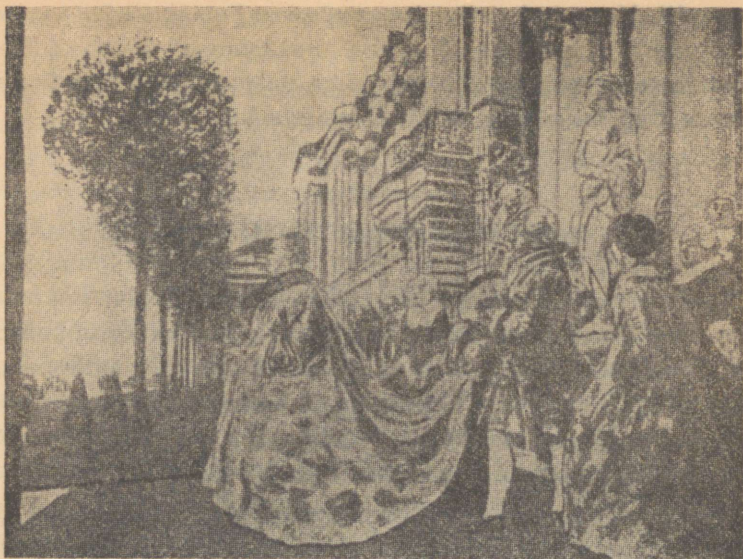
Aadlivalitsus. Peeter I suri 1725. aastal. Pärast Peeter I surma õukonna aadliringid, toetudes aadli kaardiväepolkudele, sepiitsesid vandenõusid, tõukasid troonilt neile eba-meeldivaid keisreid ja keisrinnasid, saatsid neid asumisele, pistsid vanglasse, mõningad tapsid. Teistest kõige kauem valitsesid keisrinnad Anna Ivanovna ja Jelizaveta Petrovna.

Nende valitsuse ajal oli mitu sõda Türgiga, Rootsiiga ja teiste riikidega. Uutest vallutatud maadest said aadlikud uusi mõisu koos talupoegadega. Eriti said Vene väed kuulsaks Seitsmeaastase sõja ajal, kui a. 1760 purustati Saksa väed ja vallutati Berliin.

Peterburis ehtasid aadlikud endile suurepärased lossid, korraldasid neis toredaid pidustusi ja balle. Keisri õukond ja Vene kõrgem aadel matkisid nüüd kõiges Prantsuse kuningaid ja nende õukondlasi.

Aadlikud õppisid prantsuse keelt kõnelema, mehed riietusid prantsuse sametist kuubedesse. Siidsukad katsid nende jalgu. Kõrgete kandadega kingad olid kaunistatud hinnaliste pannaldegaga, peas oli kräsutatud, puudriga ülepuistatud parukas. Naised riietusid kalleisse peenimast siidist ja pitsidest riideisse. Peas kandsid nad kummalisi prantsuse soenguid.

Puuderdatud parukais, frandiks muutunud aadlikud ise töötada ei osanud ega tahtnudki. Aga tehaseis töötamiseks ja losside ehitamiseks vajasid aadlikud õpetlasi ja spetsialiste. Neid kutsuti välismaalt, mis läks väga palju maksma.

Keisrinna Jelizaveta Petrovna, ümbritsetud kaaskonnast, läheb jalutama.

Juba Peeter I kavatses asutada Teaduste Akadeemia, mis ka avati tema surma-aastal. Kõik akadeemikud olid välismaalased. Akadeemia juures õpetati üliõpilasi. Kuid aadlikud õppida ei tahtnud, talupoegi aga Akadeemiasse ei lastud.

M. V. Lomonossov. Esimeseks vene õpetlaseks sai Denisovka küla (mitte kaugel Arhangelskist) talupoeg — Mihhail Vassiljevitsš Lomonossov. Kaugest põhjast jõudis ta Moskvasse ja astus kooli, nimetades end aadliku pojaks, sest muidu poleks teda kooli võetud. Elades poolnälgides lõpetas Lomonossov, tänu pingutavale tööle, viie aastaga kaheksa-aastase õppekursuse. Andekas noormees saadeti hariduse jätkamiseks riigi kulul välismaale. Venemaale tagasijõud-

mise järel määrati Lomonossov Teaduste Akadeemia liikmeks.

Lomonossov oli väljapaistev õpetlane füüsika, keemia ja teiste teaduste alal. Ta tegi hulga suurimaid teaduslikke avastusi. Lomonossov pani aluse vene teadusele ja kirjutas esimesena kirjanduslikke teoseid puhtas vene keeles, puhastades seda paljudest vananenud slaavi sõnadest.

Lomonossovi ettepanekul asutati 1755. aastal Moskvas esimene ülikool. Ülikooli õues seisab praegugi M. V. Lomonossovi mälestussammas. Lomonossov suri 1765. aastal, Katariina II valitsemise ajal.

Keisrinna Katariina II. 1762. aastal panid aadlikud Vene troonile Katariina II, tappes tema kaasabil ta abikaasa Peeter III.

Katariina II ajal laiendati aadlike õigusi veel enam. Katariina II jagas aadlikele üle miljoni talupoja. Et omada raha oma toredaks eluks, hakkasid aadlikud veel tugevamini talupoegi rõhuma.

Teoorjus jõudis selleni, et talupojad pidid peaaegu kogu aja töötama mõisnikule. Pärissorjad-talupojad tegid mõisnikule kõik — nad olid nii põlluharijaiks kui seppadeks, nii kokkadeks kui toapoisteks, jahimeesteks, isegi artistideks. Enda jaoks töötamiseks jäid talupojale ainult pühapäevad ja ööd. Katariina II ajal suurenes kruntrent ligi viis korda.

Mõisnikud kauplesid talupoegadega. Naisterahva eest maksti 20—30 rubla, kirjaoskaja või käsitöölise eest 100—200 rubla. Väikese lapse võis osta 10—20 kopika eest. Koeri hindasid mõisnikud kallimaks.

Mõisnikud mõnitasid igati talupoegi. Mõisaproua Saltõtšihha peksis isiklikult vaeseomaks oma pärisorje, põletas neid kuuma veega, kõrvetas neil tulega juukseid. Ta hukkas üle saja inimese.

See hirmus seisukord viis talupoegi ülestõusudele.

31. Talupoegade sõda Pugatševi juhatusel.

Talupoegade sõja algus ja käik. Esimestena tõusid üles kasakad Jaiki (praegu Uurali) jõe piirkonnas. Tsaaride valitused jätsid Uurali kasakad ilma nende vabadustest, koor-

Jemeljan Ivanovitš Pugatšev.

masid neid ränkade maksudega, püüdes kasakaid niisama-sugusteks pärisorjadeks muuta, kui olid talupojad Kesk-Venemaal. Kasakate vanemad võtsid lihtkasakailt üleliig-seid makse ja omastasid kasakaile määratud palga.

1773. aastal astus kasakate kehvikkond enda rõhujate vastu üles.

Ülesastumise etteotsa asus Doni kasakas Jemeljan Ivanovitš Pugatšev, tugev, tark ning mehine mees.

Kasakad vallutasid rea kindlusi ja piirasid ümber Orenburgi.

Pugatševiga liitusid pärisorjad-töölised Uurali tehastest. Tehastele kinnistatud talupojad needsid tehaste sunnitööd. Juba Katariina II valitsuse alguses võttis 200 tuhandest te-

Pugatšev mõistab kohut mõisnike üle. (V. G. Perovi maal.)

haste talupojast ülestõusust osa umbes 50 tuhat. Töölised astusid meeleldi Pugatševi armeesse. Nad varustasid tema sõjaväge relvade, suurtükkide ja kuulidega. Tehaste tööliste hulgast tulid Pugatševi väeosade juhid — Hlopuša ja Beloborodov.

Samal ajal liitusid ülestõusjatega baškiirid. Aadlikud võtsid baškiirideltki maid ja asutasid siia rauatehaseid. Paljaksriisunud baškiirid korraldasid korduvalt ülestõuse. Ülestõusud lämmatati. Ühelainsal (1740) aastal piinati surnuks või jaotati aadlike omandiks ligi 30 tuhat mässulist baškiiri. 400 nende küla riisuti paljaks, purustati ja süüdati põlema.

Kuid baškiirid ei alistunud. 15 aasta pärast võitlesid baškiirid oma juhi B a t õ r š a g a eesotsas kaks aastat tsaari vägedega. Uuesti suruti nad alla. Batõrša vangistati ja tapeti Peterburi vanglas.

Nüüd tõusid baškiirid uuesti ja liitusid oma ratsaväega Pugatševi armeesse. Üheks nende juhiks oli Salavat Julajev. See oli vahva noor võitleja, kes oma väeosaga oli Pugatševile suureks abiks.

Samal ajal tõusid üles Volgamaadel pärisorjuses olevad talupojad: venelased, tatarlased, tšuvašid, mordvalased, marid. Pugatšev nimetas end keiser Peeter III-ndaks. Ta seletas, et aadlikel ja ta abikaasal, kurjategijal Katariina II, ei õnnestunud teda tappa ning ta pääses. Peeter III nimel kirjutas Pugatšev alla käskkirjadele ja saatis üle kogu maa laiali manifeste, kutsudes neis aadlikke hävitama, teatades, et ta vabastab talupojad mõisnike võimu alt, sõduriksvõtmi-
sest ja maksudest.

Kogu Volgamaad ja Uural, samuti ka osa Siberit oli haaratud ülestõusust. Mõisad purustati, härraste viljatagavarad veeti Pugatševi armeele. Talupojad võtsid endile mõisnike maid.

Pugatšev jõudis oma vägedega Kaasani alla ja piiras kindluse ümber.

Katariina II sõjaväed hakkasid varsti Pugatševi armeed ahistama. Pugatševil tuli taganeda lõunasse, Volgat mööda allapoole. Tema teel asetsevad Volga-äärsed linnad alistusid Pugatševile ilma võitluseta. Kuid neis kindlustuda ta ei suutnud.

Talupoegade sõja lämmatamine. 1774. aasta augustis jõudis Pugatšev Tsaritsõni (praegune Stalingrad). Mõne päeva pärast sai Pugatšev lahingus tsaari väesalgalt lüüa ja põgenes oma armee riismetega steppi. Siin andsid reeturid rikaste kasakate hulgast ta tsaarivõimudele välja.

Pugatšev neediti ahelaisse ja veeti suures puitpuuris Moskvasse. 10. jaanuaril 1775 hukkasid timukad Bolotnaja väljakul vahva talupoegade sõja juhi — Jemeljan Ivanovitš Pugatševi.

Salavat Julajevil rebiti ära ninasõõrmed ning laubale põletati tulise rauaga sõnad — „varas ning roimar“. Pärast seda toodi ta Baškiiriasse, kus teda peksti nuudiga igas külas, kus ta oli juhtinud ülestõusu. Piinamised olid talumatud ja Salavat võttis endalt elu.

Talupojad võitlesid vahvalt ning kindlalt, kuid pimeduse surve all ei kujutlenud nad selgesti, mida on tarvis püüda. Eraldatult ei suutnud nad luua võitluseks kindlat organisatsiooni ega tugevat armeed. Töölisklassi, kes oleks võinud enesega koos võitlusse viia talupojad ja rõhutud rahvad, siis veel polnud. Polnud veel töölisklassi ja talupoegkonna liitu. Seepärast purustatigi talupojad ja rõhutud rahvad.

32. Uute maade vallutamine Katariina II poolt.

Krimmi võitmine ja Ukraina alistamine. Musta mere kalaste vallutamiseks sõdis türklastega juba Peeter I, kuid ebaedukalt. Alles Katariina II ajal võideti türklastelt uuesti tagasi Aasov ja vallutati Krimm. Krimmis valitsesid siis tatari khaanid, kes allusid Türgile. Khaanid ja nende murzad lasksid endid Katariina II poolt ära osta ning aitasid teda kindlustuda Krimmis.

Krimmi ilmusid vene mõisnikud. Nad võtsid Krimmi talupoegadelt nende paremad maad. Suur hulk tatarlasi-talupoegi põgenes Türgimaale. Põgenike maad võtsid vene aadlikud endale. Musta mere äärde ehitas Katariina II Sevastopoli kindluse, kus hakati ehitama sõjalaevu.

Sõjas türklastega sai kuulsaks tähtis Vene väejuht Aleksander Vassiljevitš S u v o r o v.

Ta alustas sõjaväeteenistust lihtsõdurina. Suvorov elas ranget elu: ta toitus sõdurite toidust, karastas end, magas heintel. 25-tuhandelise sõjaväega purustas ta 100-tuhande mehelise Türgi armee.

Uheaegselt Krimmi vallutamiseiga liideti lõplikult Venemaaga kogu Dnepri vasakul kaldal asetsev Ukraina. Hetmani-amet Ukrainas kaotati. Zaporozje Setši viidi Vene sõjaväed, ja Setš hävitati igaveseks. Tsaari kindralid võtsid endale tema maad. Osa zaporoožlasi asustati Kubanimaale (Põhja-Kaukaasias), osa neist siirdus Türgimaale, kuid vaesed kasakad ja talupojad sunniti töötama pärisorjadena. Katariina II võrdsustas Ukraina vanemad õigustes Vene aadlikega.

Poola jagamine. Poola oli XVIII sajandil väga nõrgenenud. Poolas valitsesid suuremad mõisnikud-panid, kes olid alatasa endi vahel vaenus. Kuningavõim oli nõrk. Kui Poola valitsuse all olevad Ukraina talupojad alustasid ülestõusu, suutsid panid ainult Vene sõjavägede abil oma võimu talupoegade üle jalule seada.

Katariina II leppis kokku naaberriikidega — Austria ja Preisimaaga. Nad võtsid Poolalt osa maid ja jaotasid need endi vahel. Venemaa võimu alla siirdusid vanad Valge-Vene ja Ukraina maad Dnepri paremal kaldal.

1794. aastal toimus Poolas Kosciuszko juhatusel poolakate ülestõus tsaari-Venemaa vastu Poola taastamiseks. Katariina II saatis tema vastu suure sõjaväe Suvorovi juhtimisel. Kosciuszko sai lüüa. Ta sai lahingus raskesti haavata ja võeti vangi. Katariina II võttis Poolalt ka Leedumaa.

Sellest ajast peale lakkas Poola paljudeks aastateks olemast iseseisev riik.

Vallutused Kazahstanis ja Kaug-Põhjas. Kasahhidelloomakasvatajail oli XVIII sajandil kolm riiki — žuzi. Žuzide üle valitsesid khaanid ja sultanid. Kasahhide suurnikud ja kaupmehed kaubitsesid Venemaaga ja naaberriiki-

dega Kesk-Aasias — Kokandi ja Buhhaaraga, samuti ka Hiinaga. Kõik need riigid püüdsid kasahhe oma võimule alistada, kasutades nende omavahelisi tülisid.

Kõigepealt vallutati kasahhid mongolite poolt. Mongolite suguharud orjastasid kasahhe 200 aastat ja ründasid neid kuni Kazahstani Venemaaga liitmiseni. Kasahhid palusid mitmel korral Vene tsaare võtta neid Vene riikkondsusse. Aastal 1731 liidetigi khaan Abuldaiõri palvel Noorem Žuz Venemaaga.

Kasutades seda hakkasid Vene tsaarid vallutama kogu Kesk-Aasiat. Vallutatud maades ehtas Katariina kindlusi ja paigutas sinna vene sõdureid. Tsaari käsilased ajasid kasahhide maa riisumispoliitikat. Kasahhid tõusid tsarismi poliitika vastu korduvalt üles.

1783. aastal asus ülestõusnud kasahhi rahva etteotsa vahva Sarõm D a t o v. Kasahhi rahvas võitles vaenlastega neliteist aastat oma kartmatu juhi Sarõmi eestvõttel, kes sai rahvuskangelaseks. Sarõm tapeti vaenlaste poolt, ülestõus lämmatati. Katariina sõjaväed tungisid sügavale Kazahhi steppidesse ja ehtasid sinna kindlused. XIX sajandi esimesel poolel vallutati kogu Kazahstan.

XVIII sajandi lõpuks allutati Vene võimule ka viimased Siberi põhjapoolsete rahvaste maad. Tsaari väeosad tungisid üle Beringi väina Põhja-Ameerikasse ja püstitasid Vene võimu Alaska üle. XIX sajandil müüsid Vene tsaarid Alaska tühise hinna eest Põhja-Ameerika Ühendriikide valitsusele, mitte teades, et Alaskas leidub palju kulda.

Katariina II valitsuse lõpul algas lõplik Azerbaidžani vallutamine.

VIII. Tsaari–Venemaa XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul.

33. Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega.

Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal. 14. juulil 1789
Pariisis ülestõusnud rahvas vallutas rünnakuga Bastille-

Ülestõusnud rahvas Pariisis ründab kuninglikku Bastille' vanglat.

nimelise kuningliku vangla. Vangid lasti vabaks. Bastille'le heisati revolutsioonilipp.

Revolutsioon haaras kiiresti kogu maa. Kõigis linnades tõusid üles käsitöölised, väikekaupmehed ja tol ajal alles vähearvulised töölised. Talupojad ründasid igal pool aadli mõisu, võtsid härraste maa endale ja nõudsid pärisorjuse täielikku kaotamist. Palju aadlikke põgenes välismaale.

Toetudes revolutsioonilisele rahvale, haaras kodanlus

võimu enda kätte. Prantsusmaal võitis kodanlik revolutsioon.

Kuningas Louis XVI katsus põgeneda Prantsusmaalt. Katarina II käskis oma Pariisi saadikul anda kuningale Vene

Marat (1744—1793).

pass sissesõiduks Venemaale. Kuid teel püüti kuningas kinni ja toodi häbiga Pariisi tagasi.

Pärisorjuslikud riigid Austria ja Preisimaa, keda abistasid revolutsiooni eest põgenenud prantsuse aadlikud, alustasid sõda kodanlik-revolutsioonilise Prantsusmaaga. Kuningas teadis interventide revolutsioonivastaseist kavatsusist ja salaja toetas neid.

Prantsusmaa revolutsiooniline valitsus organiseeris maa kaitset. Prantsusmaa kuulutati vabariigiks ja Louis XVI hukati kui rahva äraandja.

Pärast kuninga hukkamist pääsesid Prantsusmaal võimule revolutsioonääd-jakobiinid, kes esindasid väikekodanlikku demokraatiat (talupoegi ja käsitöölisi). Nende juhtideks olid Robespierre ja Marat, keda hüüti „rahva sõbraks“. Jakobii- nide võimul olles vabastati talupojad lõplikult pärisorjusest.

Revolutsiooniline valitsus võttis mõisnikelt maa ja müütas seda kõigile soovijaile. Suure osa mõisamaast ostsid talupojad, kuid osa läks ka kodanluse kätte.

Jakobiinid polnud järjekindlad revolutsioonäädid. Väikekodanlike demokraatidena pooldasid nad eraomandust maa, vabrikute ning tehaste suhtes. Nad keelasid töölistel streikida ja võidelda kapitalistidega.

Revolutsiooniline rahvas tõusis kaitsema oma maad. Vabariiklik sõjavägi purustas interventide sõjaväed ja ajas nad Prantsusmaalt välja. Nüüd võitlesid Prantsusmaa sõjaväed väljaspool oma piire ja vabastasid teisi rahvaid kuningate ja aadlike-pärisorjapidajate võimu alt.

Kartes kodanlik-demokraatliku Prantsusmaa võimu tugev- nemist, alustas Inglismaa kui tugev tööstuslik maa temaga sõda.

Kodu- ja välismaised revolutsioonivastased võitlesid revolutsiooniga kõigi vahendite abil. Nad saatsid mõrvareid revolutsiooni juhtide juurde ja tapsid Marat'. Siis kuulutasid jakobiinid rahvavaenlasile halastamatu terrori.

Kuid varsti õnnestus Prantsusmaa suurkodanlusel uuesti võimu enda kätte haarata. Jakobiinide juhid hukati. Kodanliku Prantsusmaa juhiks sai kindral Napoleon Bonaparte.

Kodanlik revolutsioon vabastas prantsuse rahva kuninga ja mõisnike võimu alt, kuid püstitas kodanluse võimu. Kodanlus võitis sellepärast, et töölikklass oli Prantsusmaal nõrk ja organiseerumata ja et talupojad, olles vabanenud mõis- nike võimu alt kodanluse abiga, toetasid kodanlust. Prant- suse revolutsioon hävitas mõisnike ikke ja kindlustas ko- danluse — kapitalistide ikke.

Katariina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsiooniga.

Katariina II kartis, et revolutsioon võiks puhkeda temagi riigis. Venemaal oligi juba inimesi, kes sümpatiseerisid revolutsioonile. Tolle aja harituimaid ja eesrindlikemaid mehi aadlik Radištšev kirjutas raamatu pealkirja all „Teekond Peterburist Moskva“, milles ta avalikult välja astus pärisorjuse ja isevalitsuse vastu ja sümpatiseeris talupoegade ülestõusudele mõisnike vastu. Katariina II saatis Radištševi asumisele Siberi ja käskis tema raamatu ära põletada.

Võitlust Prantsusmaa kodanliku revolutsiooniga pidas Katariina II oma peamiseks ülesandeks. Meeleldi võttis ta Venemaale vastu Prantsusmaalt põgenenud aadlikke ja käskis venelasil, kes Pariisis viibisid, Prantsusmaalt ära sõita. Katariina II abistas kõiki riike, kes sõdisid Prantsusmaa vastu. Austriale ta andis raha, Preisimaale loovutas osa Poola maid, lubas neile abiks saata Vene vägesid ja valmistas oma armeed sõjaretke vastu. Ainult ootamatu surm 1796. aastal takistas teda alustamast sõda kodanliku Prantsusmaaga.

Pärast Katariina II surma sai tsaariks ta poeg Paul I, kes jätkas võitlust kodanliku revolutsiooniga. Ta sulges Venemaal kõik eratrükikojad, keelas prantsuse raamatute lugemise ja kõnelemise Prantsuse revolutsioonist.

Paul I hakkas Prantsusmaaga sõdima ja saatis ta vastu Suvorovi. Suvorov saavutas mitu võitu Põhja-Itaalias ja sooritas kangelasliku retke üle Alpide. Ent liitlased, Austria ja Preisimaa, ei abistanud Suvorovit. Vene armee jäi ilma toiduvarustusest. Paul I kutsus Suvorovi väed tagasi ja sõlmis Prantsusmaaga rahu. Seks ajaks teostas Napoleon Bonaparte Prantsusmaal riigipöörde revolutsiooni vastu ja sai täie võimuliseks valitsejaks. Paul I, nähes, et Napoleon võitleb revolutsiooni vastu, astus temaga liitu.

Läbirääkimised Napoleoniga katkestasid sidemed Vene-

maa ja Inglismaa vahel. Inglismaa liitlasest muutus Paul ta vaenlaseks. Aadlikud, kes polnud rahul Paul I liiduga Prantsusmaaga, septsesid Inglise saadiku abil Peterburis vande nõu ja tapsid Pauli.

34. Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda.

Gruusia liitmine. Pärast Pauli mõrvamist astus troonile ta poeg Aleksander I, kes oli osa võtnud isavastasest vandenõust. Aleksander I jätkas Peetri ja Katariina II poolt alustatud Musta mere kallaste ja rikaste Kaukaasia maa-alade vallutamist. Kõigepealt kindlustas ta end Gruusias.

Gruusias, nagu tookordsel Venemaalgi, valitsesid mõisnikud. Talupojad töötasid neile, selga sirgu ajamata, hommikust õhtuni. Nad elasid kivihurtsikuis ja muldonnides. Suurema osa põldude ja aedade saagist võtsid neilt nende isandad — mõisnikud. Gruusia naaberriikide (Türgi ja Iraani) valitsejad võtsid ette laastavaid retki Gruusia rikkaile maa-aladele ja laostasid talupoegi veelgi.

Pärast üht rünnakut, kui iraanlased olid viinud vangi üle 10 tuhande grusiinlase, pöördus Gruusia valitseja abisäämiseks Paul I poole. Gruusia pealinna Tbilisisse toodi tsaari väed; 1801. a. liitus Gruusia lõplikult Venemaaga. Iraani valitsejate laastavad retked Gruusiasse lõppesid.

Gruusia sai tsaari-Venemaa omaks. Kohtutesse ja teistesse asutistesse pandi vene ametnikud. Need nõudsid, et abi vajavad külastajad kõneleksid kõigis Gruusia asutistes ainult vene keelt, mida gruusia rahvas ei osanud. Pärisorjus kestis Gruusias edasi. Julmalt rõhutatud gruusia talupojad tõusid korduvalt üles oma mõisnike ja tsaari ametnike vastu, kuid gruusia vürstide ja aadlike abiga surusid tsaari sõjaväed ülestõusud armutult maha. Toetudes gruusia aad-

likele-pärisorjapidajaile, kindlustas Aleksander end tugevasti Taiga-Kaukaasias.

Soome ja Bessaraabia vallutamine. Aastal 1805 Aleksander I, olles uuendanud sõjalise liidu Inglismaaga, alustas sõda Napoleon I-ga, kes oli enda kuulutanud Prantsuse keisriks.

Napoleon purustas Aleksander I väed ja nõudis, et Venemaa lõpetaks kaubandussuhted Prantsuse peavastase Inglismaaga. Võidetud Aleksander I-l tuli nõustuda. Napoleon lubas selle eest mitte takistada vene keisrit sõdimast Rootsi ja Türgiga. Ise alistas Napoleon Prantsuse võimule peaaegu kõik Lääne-Euroopa rahvad.

Varsti kuulutas Aleksander I Rootsile sõja ja vallutas kiiresti oma vägedega rootslastele kuuluva Soomemaa. Vene vägi läks talvel jääd mööda üle Põhjalahe ja ähvardas Rootsi pealinna. Rootsi kuningas pidi 1809. aastal rahu sõlmima ja nõustus Soomet Venemaale andma.

Kolme aasta pärast läks Aleksander I-l korda Türgimaalt ära võita selle poolt anastatud Bessaraabia, maa-ala Dnestri ja Pruti jõe vahel.

1812. aasta sõda Napoleon I-ga. Ent liit Vene- ja Prantsusmaa vahel kestis lühikest aega. Mõisnikke ja kaupmehi huvitas väga vaba kaubandus Inglismaaga ja nad nõudsid tsaarilt sidemete katkestamist Napoleoniga. Samuti kartsid aadlikud, et kodanliku Prantsusmaa mõjul, kus pärisorjus oli kaotatud, nõrgeneks ka nende valitsus Venemaal. Aleksander I andis järele. Kaubandus Inglismaaga algas uuesti.

Napoleon tuli siis **1812.** aasta suvel Venemaa peale hiigelsõjaväega, mis koosnes enam kui 500 tuhandest sõdurist. Vene vägesid oli ligikaudu ainult 200 tuhat meest. Nad taganesid, hävitades teel kõik toidu- ja sõjamoona tagavarad. Varsti Napoleon vallutas Leedu ja Valge-Venemaa ning suundus Moskva poole. Napoleoni sissetung Venemaale äratas vene rahva Isamaasõjaks vallutajate vastu; talupojad

alustasid partisanisõda. Võitlusest Napoleoni vastu võtsid osa ukrainlased, valgevenelased, tatarlased, baškiirid ja teised meie maa rahvad.

Vene armee ülemjuhatajaks määrati Suvorovi lemmikõpilane — suur väejuht feldmarssal Mihhail Kutuzov.

Augustikuu lõpul toimus Moskva all Borodino küla juures suurim lahing. Südilt võitlesid Vene väed vaenlasega, kes laostas nende maad. Üle 50 tuhande venelase langes selles verises lahingus, kuid Vene sõjaväe jõud polnud murdud.

Prantslaste kaotused olid tohutud, kuid ülekaal jäi veel nende poole. Kutuzov otsustas anda Moskva ilma võitluseta Napoleonile ja taganeda, et säästa väge.

Prantslased vallutasid Moskva. Linnas algasid suured tulekahjud. Põles maha palju maju. Prantslased jäid Moskvast toiduaineteteta.

Lähenes talv. Niisugustes tingimustes oli prantslastel võimata Moskvast püsida. Napoleon hakkas oma väega taganema seda teed mööda, mis oli rüüstatud Moskvasse tungimisel. Ta katse taganeda mõnd teist teed ei õnnestunud: teised teed olid Vene vägede käes. Kutuzov jälitas taganevaid Napoleoni vägesid järelejätmata. Berezina jõe ületamisel pääses Napoleon hädavaevu vangilangemisest ja oma väeriismete täielikust purustamisest. Partisanid ründasid ja hävitasid üksikuid Prantsuse väeosi. Napoleoni hiigelarmeest jäi terveks ja taandus Venemaalt üle piiri ainult 30 tuhat meest.

Napoleon kogus uue sõjaväe ja jätkas sõda. Nüüd aga astusid ta vastu liidus Venemaaga Preisimaa, Austria, Inglismaa ja Rootsi. Leipzigi linna all nad lõid Napoleoni. Liitlased ületasid Prantsuse piiri ja okupeerisid Pariisi.

Napoleoni võitjad taastasid Prantsusmaal vanade Prantsuse kuningate ja vürstide võimu. Prantslaste üle hakkas valitsema revolutsiooni ajal hukatud kuninga vend. Napoleon

saadeti kaugele saarele Atlandi ookeanil. Kõigis muudes Napoleoni poolt varem vallutatud Euroopa riikides hakkasid uuesti valitsema tema poolt äraaetud kuningad ja vürstid.

Aleksander I-le andsid liitlased ta võitluse eest Napoleoniga osa Poolat ühes selle endise pealinna Varssaviga.

Et võidelda revolutsiooniga Euroopas, sõlmisid Vene tsaar, Preisi kuningas ja Austria keiser endi vahel reaktioonilise „Püha liidu“. Nad tõotasid vandega üksteist aidata võitluses rahva ülestõusude vastu. Selle tagurliku liidu peaks oli Vene tsaar Aleksander I. Tsaristlik Venemaa muutus Euroopa sandarmiks.

35. Dekabristid.

Aadlikkude-revolutsionääride salaseltsid. Aleksander I hoidis püssi all suure sõjaväe. Euroopa piiri lähedusse paigutatud sõjaväed pandi elama erilistesse sõjaväe-asundustesse, kus nad sõjaväeteenistuse ajal elatusid põlluharimisest. Nende asunduste ülemaks oli julm ning toores kindral Araktšejev.

Sõdurite niigi juba raske elu, kuna sõjaväes tuli teenida tervelt 25 aastat, muutus halvemaks kui sunnitöö. Terve päeva nad veetsid küll põllutööl, küll sõjaväeõppusel. Abiellugi pandi nad ohvitseride valikul. Vähimagi eksimuse eest peksti sõdureid ja talupoegi halastamatult keppidega, tihti surmani.

See tsaari omavoli ja pärisorjuslik kord äratas aadlike eesrindlikumate meeste hulgas äärmist meelepaha. Palju neist teenis ohvitserina. Välismaa sõjaretkedel nägid nad Prantsusmaal, et ilma pärisorjuseta talupojad elavad paremini ja et palgatöö mõisades ja vabrikuis on kasulikum pärisorjuslikust tööst. Nad nägid, et Lääne-Euroopa linnades elavad inimesed jõukamalt ja kultuursemalt kui Venemaal.

Need aadlikud unistasid niisamasugusest elust omagi kodumaal. Nad kutsusid ellu revolutsioonilised salaseltsid — „Põhjaseltsi“ ja „Lõunaseltsi“.

„Põhjaseltsi“ liikmed tahtsid ära kaotada pärisorjuse, s. t. aadlike võimu talupoegade üle, kuid peaaegu kogu maa nad otsustasid jätta mõisnikele. Nad pidasid vajalikuks säästa tsaari ja arvasid ainult tarviliku olevat piirata tema võimu. Selles seltsis olid peajuhtideks Puškini sõber luuletaja Rõlejev ja ohvitserid Trubetskoi ja Kahhovski.

Ukrainas tekkis tsaari sõjavägedes „Lõunaselts“, haritud ning julge kolonel Pesteliga eesotsas. Tema arvas, et talupoegadele tuleb anda mitte ainult vabadus, vaid ka maa. Pestel tahtis, et Venemaa oleks vabariik. Tsaari ja ta perekonna soovitas ta tappa.

Kuid nende salaseltside liikmed olid aadlikud ja nad kartsid kutsuda rahvast üles tõusma. Nad mäletasid talupoegade ülestõusu aadlike vastu Katariina II ajal. Revolutsiooni nad tahtsid teostada ainult sõjavägede abil, mida nad juhtisid.

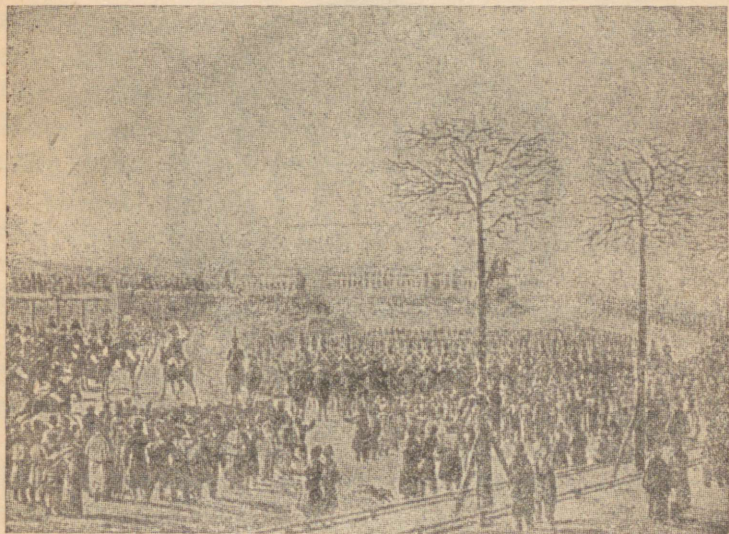
Dekabristide ülestõus. 1825. aastal suri Aleksander I. Lapsi tal ei olnud. Valitsema pidi hakkama ta vend Nikolai.

1825. aasta 14. detsembri hommikul tõid ohvitserid, Peterburi „Põhjaseltsi“ liikmed, oma rügemendid väljakule senati ette ja keeldusid andmast truudusvannet tsaar Nikolai I-le. Nendega ühinesid kaardiväe madrused. Ülestõusnud ootasid oma peajuhi vürst Trubetskoi korraldusi. Kuid see lõi kartma ega ilmunudki väljakule, nii et ülestõus jäi juhita. Nikolai kutsus välja talle ustavaks jäänud väeosad ja ümbritses nendega ülestõusnud rügemendid.

Ülestõusnud sõjavägede juurde kogunes pärisorje, käsi- ja ehitustöölisi. Nad pildusid puuhalgude ja kividega sõdureid, kes olid jäänud Nikolai poole. Kuid siingi aadlikud-revolutsionäärid kartsid kasutada nende abi.

Nikolai saatis kubeneri ülestõusnute juurde läbi rääkima. Ohvitser Kahhovski tappis kubeneri. Nikolai I ei olnud kin-

del oma vägedes ja kaua ei sõandanud toimida jõuga. Alles õhtupoole, kui kohale toodi suurtükivägi, käskis ta ülestõusnuid suurtükkidest tulistada. Mürisesid paugud. Ülestõusnud ja rahvas jooksid laiali. Väljakule jäi sadu surnuid ja haavatuid.

14. detsembril 1825 Peterburis.
Nikolai I käskis ülestõusnuid suurtükkidest tulistada.

Kahe nädala pärast korraldasid ohvitserid „Lõunaseltsist“ Ukrainas Kiievi ligidal ülestõusu Tšernigovi rügemendis. Nad viisid oma rügemendid kokku teiste vägedega, kes kuulusid organisatsiooni. Nikolai I poolt ülestõusu mahasurumiseks saadetud väed purustasid selle rügemendi.

Pärast ülestõusu mahasurumist vahistas Nikolai I sellest osavõtjad ja pidas nendega julmalt arvet. Viis peajuhti poodi (Pestel, Rõlejev, Kahhovski, Muravjev-Apostol ja Bestužev-Rjumin). Siberisse saadeti üle 100 ohvitseri vande-

seltslastest. Sadu sõdureid aeti „läbi lipu“ (anti igäühele mitusada kepihoopi), hulk saadeti sunnitööle ja Kaukaasia sõjarindele.

1825. aasta detsembris ülestõusnud aadlikke-revolutsionääre hakati hüüdma dekabristideks. Neid oli vähe ja nad

P. I. Pestel, K. F. Rõlejev, M. P. Bestužev-Rjumin, S. I. Muravjev-Apostol, P. G. Kakhovski — viis dekabristi, hukatud Nikolai I poolt.

ei olnud ühenduses rahvaga. Kuid dekabristid olid esimesed, kes organiseeritult ning avalikult isevalitsusele tsaari enda pealinnas relvadega vastu astusid. Nende töö ei läinud luhta. Seda jätkasid järgnevad revolutsionääride põlvkonnad.

Saanud tsaariks, luges Nikolai I oma peamiseks ülesandeks võidelda revolutsiooniga ja püüdis igati kaitseda vanu pärisorjuslikke korraldusi.

Kronoloogiline tabel.

- 911 Olegi leping kreeklastega.
- 988 Ristiusu toomine Venemaale.
- 1147 Esimene mäрге ajaraamatus Moskva kohta.
- 1240 Vene vürstiriikide vallutamine Batu-khaani poolt.
- 1242 Aleksander Nevski võit saksa rüütlite üle (Jäälahing).
- 1328—1341 Ivan Kalita — esimene Moskva suurvürst.
- 1380 Kulikovo lahing.
- 1462—1505 Ivan III, Moskva suurvürst.
- 1480 Vene riigi vabanemine tatari-mongoli ikke alt Ivan III ajal.
- 1547 Ivan IV poolt endale tsaari tiitli võtmine.
- 1581 Jermaki retk Lääne-Siberisse.
- 1606—1607 Talupoegade ja kasakate ülestõus Bolotnikovi juhtimisel.
- 1612 Poolakate väljakihutamine Moskvast.
- 1648 Kasakate ja talupoegade ülestõus Ukrainas poola surve vastu Bogdan Chmielnicki juhtimisel.
- 1649 Talupoegade lõplik maa külge kinnistamine.
- 1654 Ukraina liitmine Venemaaga.
- 1670—1671 Talupoegade ülestõus Razini juhtimisel.
- 1682—1725 Peeter I valitsemisaeg.
- 1703 Peterburi (praegune Leningrad) asutamine.
- 1707 Kasakate ja talupoegade ülestõus Bulavini juhtimisel.
- 1709 Rootslaste purustamine Poltava all Peeter I poolt.
- 1721 Peeter I poolt endale Vene imperaatori (keisri) tiitli võtmine.
- 1773—1775 Talupoegade, kasakate ja Volgamaade ning Uuralimaa rahvaste ülestõus Pugatševi juhtimisel.
- 1789 Prantsuse kodanliku revolutsiooni algus.
- 1801 Gruusia liitmine Venemaaga.
- 1812 Venemaa sõda Napoleoniga.

SISUKORD.

Sissejuhatus.

	Lk.
1. Meie kodumaa	3

I. MEIE ISAMAA KAUGES MINEVIKUS.

2. Kuidas elasid inimesed kauges minevikus	5
3. Sugukonnast riigini	6
4. Vanimad riigid meie maal	8
5. Slaavlased	10

II. KIIEVI RIIK.

6. Kiievi vürstiriigi tekkimine	12
7. Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav	15
8. Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused	17
9. Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis . .	19
10. Novgorodimaa	20
11. Suzdali Vene	23

III. IDA-EUROOPA MONGOLI VALLUTAJATE VÕIMU ALL.

12. Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike	25
13. Moskva ja esimesed Moskva vürstid	27
14. Tamerlan ja Kuld-hordi langus	30

IV. VENE RAHVUSRIIGI LOOMINE.

15. Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp	32
16. Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil . .	34

V. VENE RIIGI LAIENEMINE.

17. Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine . .	38
18. Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad . . .	40

VI. TALUPOEGADE SÕJAD JA RÕHUTUD RAHVASTE ÜLESTÕUSUD XVII SAJANDIL.

	Lk.
19. Esimene talupoegade sõda Vene riigis	44
20. Võitlus Poola maadevallutajatega	47
21. Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sa- jandil	50
22. Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühenda- mine Venemaaga	53
23. Razini sõda bojaaride ja mõisnikega	54
24. Ida-Siberi rahvaste alistamine	57
25. Majandus ja halduslik kord Venes XVII sajandi lõpul	59
26. Kultuur Venes XVII sajandil	62

VII. XVII SAJANDI VENEMAA — MÕISNIKE JA KAUPMEESTE RIIK.

27. Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud	64
28. Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega	67
29. Peeter I reformid	68
30. Aadli-impeerium XVIII sajandil	71
31. Talupoegade sõda Pugatševi juhatusel	74
32. Uute maade vallutamine ja rahvaste orjastamine Katariina II poolt	77

VIII. TSAARI-VENEMAA XVIII SAJANDI LÕPUL JA XIX SAJANDI ALGUL.

33. Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega	80
34. Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda	84
35. Dekabristid	87
Kronoloogiline tabel	91

Vastutav toimetaja V. Orav.

Ladumisele antud 21. II 1946. Trükkimisele antud 9. IV 1946. Trüki-
arv 17 200. Paber 56 × 79 ¹/₁₆. Trükipoognaid 6. Trükitähti trükipoog-
nas 33 048. Arvutuspoognaid 4,75. MB-02753. Trükikoda „Punane Täht”,
Tallinn, Pikk tn. 54/58. Tellimise nr. 210.

На эстонском языке.

Под редакцией проф. А. В. Шестакова.

История СССР для IV и V классов.

Rbl. 2.—

A-15967

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00496240 5